

2019-09

jaargang 50
nummer 09
november 2019

Maandblad van
Vrijdenkersvereniging
De Vrije Gedachte

De Vrijdenker

Sinds 1856

Zaterdag 30 november 2019
Anton Constandse Lezing
en Vrijdenker van het Jaar
in Amsterdam C.S..
Zie pag. 3.

IN DIT NUMMER ONDER MEER

Vereniging Basisinkomen
Vincent Icke reist met Einstein

Constandse: tegenover niets neutraal
Denkfouten herkennen en vermijden

OOK: Gemeentelijke bevolkingsboekhouding, Plurale samenleving, Radicalisering, Discriminatie.

De Haagse Verlichtingsborrel

is een maandelijks feestje over helder denken, de moraal en het goede leven. Voor vrijdenkers, atheïsten, humanisten, sceptici en andere belangstellenden.

Café Van Beek, Turfmarkt 6, 2511 CA Den Haag
elke tweede maandag van de maand
20:00-22:00 u. inloop vanaf 19:30 u.
kosten €3,00
drankjes voor eigen rekening

**Kijk altijd op de website
<http://verlichtingsborrel.org>
voor de actuele informatie.**

Contact: redactie@verlichtingsborrel.org

Bezoek onze
website
devrijegedachte.nl

Bezoek onze
Facebook-pagina
De Vrije Gedachte

COVER

Voor en achter: foto's van René van Elst

De Vrijdenker

jaargang 50 • nummer 09 • november 2019

INHOUD

Colofon De Vrijdenker / Informatie De Vrije Gedachte	<i>Redactie/Bestuur</i>	2
Voorwoord	<i>Raymond van Es</i>	3
Anton Constandse Lezing 2019	<i>Bestuur</i>	3
Wij van de Vereniging Basisinkomen adviseren het basisinkomen	<i>René van Elst</i>	4
Godloochnaars in de oudheid?	<i>Anton van Hooff</i>	8
Vincent Icke - <i>Reisbureau Einstein</i>	<i>Enno Nuy</i>	10
Ik sta tegenover niets neutraal	<i>Bram van der Lek</i>	12
Het rijke geloofsleven in Amerika	<i>René van Elst</i>	17
Denkfouten herkennen en vermijden	<i>René van Elst</i>	18
Gedachten over art.1 van de Grondwet	<i>Giel Smeets</i>	20
De kerkgezindheid van de gemeentelijke bevolkingsboekhouding	<i>Jaques Nas</i>	21
Het belang van de plurale samenleving	<i>Maarten Gorter</i>	26
Over radicalisering	<i>Thomas Spickman</i>	28
Discriminatie	<i>Hans Klein</i>	29
Aankondiging Atheïsmedag	<i>Atheïstisch Verbond</i>	30
Terzijde	<i>Sicco Polders</i>	31
De auteurs van dit nummer / Aanwijzingen voor auteurs	<i>Redactie</i>	32

Themanummer december 2019:

NIEUW ATHEÏSME

Ons decembernummer zal gewijd zijn aan het zgn. Nieuw Atheïsme. Graag zien wij uw bijdragen daarover tegemoet vóór 16 november. Wij wensen u veel inspiratie.

De Redactie

VOORDEELAANBIEDING VOOR JONGEREN

Ben je atheïst (of denk je erover om het te worden) en jonger dan 25 jaar, profiteer dan van ons aanbod. Als je je aanmeldt als nieuw lid dan krijg je een heel jaar lang 50% korting op De Vrijdenker. Je betaalt dan dus geen € 30,- maar slechts € 15,- voor 10 nummers! Meld je aan op de site www.devrijgedachte.nl of via info@devrijgedachte.nl en vergeet niet je geboortedatum te vermelden.

COLOFON

De Vrijdenker

De Vrijdenker is een tien maal per jaar verschijnend tijdschrift, uitgegeven door de **vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte**.

Redactie:

René van Elst – eindredactie
Raymond van Es – hoofdredactie
Maarten Gorter
Anton van Hooff
Sicco Polders
Thomas Spickmann

Opmaak:

Jaap van Dijk

Adres:

Postadres: De Vrije Gedachte, p/a Humanistisch Historisch Centrum, Universiteit voor Humanistiek, Kromme Nieuwegracht 29, 3512 HD Utrecht
Tel.: 0854016874 (0648240283)
E-mail: redactie@devrijegedachte.nl
Website: devrijegedachte.nl
IBAN: NL15INGB0000274551

(Leden- en) abonnementsadministratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl

Kosten (ingegaan 2018):

- Lidmaatschap met abonnement € 62,— p.j.
- Lidmaatschap zonder abonnement € 30,— p.j.
- Abonnement € 36,— p.j.
- Student-lidmaatschap (t/m 25 jaar) met abonnement € 30,— p.j.
Zie ook de aanbieding op pag. 1!
- Prijs losse nummers € 3,50

Kopij:

Reacties en nieuwe bijdragen, die betrekking hebben op het vrijdenken, worden zeer op prijs gesteld. A.u.b. digitaal aanleveren.

Druk:

Drukkerij Image Team Eemnes
ISSN: 1872-1478

Disclaimer:

De Redactie van De Vrijdenker wijst erop dat door auteurs verkondigde meningen niet per se geheel of gedeeltelijk de mening van de Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte en/of de Redactie weergeven. De inhoud van het geschrevene blijft te allen tijde de verantwoordelijkheid van de desbetreffende auteur.

INFORMATIE

De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte is opgericht in 1856 onder de naam **De Dageraad**.

Bestuur:

Stanley Bakker – voorzitter
Jacques Honkoop – penningmeester / vice-voorzitter
Leon Korteweg
Dik Kruithof – secretaris
Fabian van Langevelde

Kruithof - Honkoop - Korteweg - Van Langevelde - Bakker

Adres:

Postadres: De Vrije Gedachte, p/a Humanistisch Historisch Centrum, Universiteit voor Humanistiek, Kromme Nieuwegracht 29, 3512 HD Utrecht
Tel.: 0854016874 (0648240283)
E-mail: info@devrijegedachte.nl
IBAN: NL15INGB0000274551

Leden- en abonnementsadministratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl

Lidmaatschap / abonnement De Vrijdenker:

Zie het nevenstaand Colofon van dit blad.

Internet:

- *Website:* devrijegedachte.nl
- *YouTube-kanaal:* www.youtube.com/channel/UCGBnWeBAI4MF2n9OnyQqzLw
- *Facebook-pagina:* https://www.facebook.com/DeVrijeGedachte

Voorwoord

Vrijdenkers hechten veel belang aan een plurale samenleving (of open samenleving zoals Karl Popper het noemde). Een totalitair gedachtegoed en vrijdenken gaan niet samen. Thomas Spickmann besteedde in het vorige nummer van ons blad aandacht aan de dictaturen in de voormalige DDR en in Roemenië. Hij constateerde dat sommige mensen met nostalgie terugkijken op het communistische tijdperk. Het leven was niet voor iedereen slecht. Zolang je maar loyaal was aan de machthebber en niet probeerde te vluchten, had je een redelijk comfortabel en zeker bestaan. Dat is in ieder geval het beeld dat bij veel mensen is blijven hangen. De val van de muur bracht voor veel mensen onzekerheid met zich mee. Dat verklaart voor een deel de nostalgie (in het geval van de DDR heeft men het ook wel over Ostalgie). De verschrikkingen vergeet men vaak.

In dit nummer reageert Maarten Gorter op het stuk van Spickmann. Hij gaat in op het belang van de plurale samenleving. Een belangrijk kenmerk van het totalitarisme is het verwerpen van de plurale samenleving. Deze verwerping vloeit voort uit de mythe van de eenheid van het volk. Popper legt een verband met wat hij tribalisme noemt. Een totalitaire samenleving heeft kenmerken van een stammensamenleving. Daarin is geen ruimte voor pluraliteit. Ik moet ook denken aan Hannah Arendt die het totalitarisme haarfijn heeft gefileerd. Voor haar was het totalitarisme het enige politieke systeem waar niet mee te leven viel. Of je met de communisten of de nazi's had te maken was wat haar betreft lood om oud ijzer. Ze dacht ook dat het totalitarisme als politiek systeem altijd zou blijven bestaan. Het kan altijd weer de kop opsteken. Het is dan ook goed om niet alleen naar de geschiedenis te verwijzen, maar ook naar de actualiteit. Wat mij betreft blijven we aandacht besteden aan dit onderwerp. Het is van groot belang om waakzaam te blijven.

Raymond

Raymond van Es, hoofdredacteur

Anton Constandse Lezing 2019

De atheïstisch-humanistische vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte, bestaand sinds 1856, organiseert jaarlijks een lezing ter nagedachtenis van Anton Constandse, gevolgd door de uitroeping van een Vrijdenker van het Jaar. Dit evenement staat altijd garant voor een interessante middag. Dit jaar is Paul Scheffer verkozen als de Vrijdenker van het Jaar.

Programma zaterdag 30 november 2019

14.00 Welkom door Stanley Bakker, voorzitter van De Vrije Gedachte.
14.05 Start van het programma door Sjoerd Karsten met zijn boekpresentatie, tevens A.C. Lezing, "De rode bovenmeester", De humanistische pedagoog en sociaaldemocratische politicus A.H. Gerhard ▶, 1858-1948.

15.30 PAUZE

16.00 Laudatio voor Paul Scheffer "Vrijdenker van 2019"

16.10 Acceptance speech ◀ Paul Scheffer

16.30 Nog in te vullen door het bestuur

16:55 Afsluiting

17.00 Borrel

Dit jaar hebben we gekozen voor de locatie **Grand Café Eerste Klas op Centraal Station Amsterdam**. Daar kunnen we terecht in **De Eerste Klas Wachtkamer**. Dit is een klassieke ruimte met indrukwekkende bar in Cuyperiaanse stijl. Voor leden is de toegang kosteloos; voor niet-leden € 10,-. Aanmelding is vereist; de procedure daarvoor vindt u op de website van De Vrije Gedachte.

Wij van de Vereniging Basisinkomen adviseren het basisinkomen

René van Elst

Begin jaren '70, toen ik sociologie studeerde, heb ik een *paper* over de basisinkomengedachte geschreven dat sterk leunde op een boek, bezorgd door de Amerikaanse econoom Robert Theobald, *The Guaranteed Income* (1966). Helaas heb ik dat *paper* niet meer, het boek trouwens ook niet. Ik denk dat ik toen met sympathie over het basisinkomen-idee heb geschreven, maar met bedenkingen t.a.v. de praktijkaspecten ervan. Hoe ik er nu over denk, moge uit dit artikel blijken. Het is een interessant onderwerp omdat invoering van een basisinkomen bijna iedereen in zijn portemonnee en leefsituatie zou raken. Aangezien de basisinkomengedachte afwijkt van het 'dogma' dat men behoort te werken voor zijn geld (en/of dat een ieder zijn steentje hoort bij te dragen aan de volkshuishouding) heeft deze gedachte ook iets van vrijdenken.

Het onderwerp is – voorzover ik het op basis van artikel-titels kan overzien – eerder aan de orde geweest in ons nummer 2017-05 in een artikel van Enno Nuy, *Basisinkomen als geboorterecht* en in no. 2018-05 in een artikel van Anton van Hooff, *Iedereen gratis geld?*, waarin hij het boek *Plan voor een gelukkige samenleving* van Bert Voorneveld besprak.

Aan tafel voor het basisinkomen

Op 10 oktober jl. bood de Tafel van de Rede te Deventer, met aan het hoofd de immer atheïstisch actieve Hans de Vries, de gelegenheid om de voorzitter van de Vereniging Basisinkomen (VB), **Alexander de Roo**, te horen spreken over het jongste basisinkomenvoorstel van die vereniging. Heel kort over de spreker: 1955, scheikunde, politicologie, anti-kernenergie, PSP, raadslid Amsterdam, GroenLinks, Europarlementariër, bestuurslid Basic Income European Network (BIEN), adviseur milieu en water bij de provincie Gelderland. Meer details op Wikipedia.

De VB is opgericht in 1991, maakt deel uit van het genoemde Europese netwerk en propageert op alle mogelijke manieren het basisinkomen. Heel veel informatie daarover vindt u op de website basisinkomen.nl. Op het moment dat ik dit schrijf staat daarop een Grote Basisinkomen Demonstratie aangekondigd voor 26 oktober op de Dam in Amsterdam; die is dus al achter de rug als u dit leest. Voor wie met het begrip basisinkomen nog onvoldoende bekend is, de VB omschrijft het op haar site als *een periodiek uitgekeerd en vrij besteedbaar bedrag voor iedere burger, dat voldoende is om vol-*

waardig van te leven, zonder dat daar een verplichting tegenover staat en ongeacht het inkomen, vermogen of de samenstelling van het huishouden. Bedoeld is: voor iedere volwassen burger.

Vrijheid en bestaanszekerheid

De Roo betoogde aan de Tafel van de Rede dat een basisinkomen zowel de vrijheid als de bestaanszekerheid ten goede komt. Dat laatste behoeft weinig toelichting als de bedragen hoog genoeg zijn; met de vrijheid wordt vooral bedoeld meer vrijheid op de arbeidsmarkt: men is minder genoodzaakt om bepaald werk of een bepaalde arbeidsduur te (blijven) accepteren; er ontstaat ook ruimte om voor zichzelf te beginnen. Voorts zal men in mindere mate financieel afhankelijk zijn van een partner. En er is minder bureaucratie nodig, doordat het merendeel van 50 verschillende inkomensregelingen kan vervallen. Het door de VB voorgestelde systeem – waarover straks meer – maakt bovendien (grotendeels) een eind aan de 'armoedeval'. Het voert te ver om dat verschijnsel hier in volle omvang toe te lichten (zie daarvoor Wikipedia), maar het betreft de situatie van bijvoorbeeld iemand die een toeslag kwijt zou raken als hij wat meer zou kunnen verdienen.

Vervanging van (bijna) alle toeslagen door een basisinkomen verhelpt dat.

Er zijn mondiaal al 16 experimenten geweest of gaande met een basisinkomen. Her en der werden betere gezondheid, minder stress, minder criminaliteit, meer ouderschapsverlof en betere schoolprestaties gesignaleerd. In India deden vrouwen hun sluier

af [foto] omdat ze zich niet meer afhankelijk van de mannen voelden.

In de jaren 80 was het basisinkomen hier al in discussie, maar het was nog een utopie; er was sterk verzet vanuit de christelijke hoek; nu is het noodzakelijk geworden. Het reëel besteedbaar inkomen stagneert sinds die tijd, de sociale zekerheid is deels afgebroken, automatisering/robotisering neemt toe, er zijn steeds minder vaste banen, de armoedeval is groter geworden. Het zgn. precariaat, het deel van de bevolking met een laag en onzeker inkomen (uitkeringstrekkers, zzp'ers, flex-werkers) is in omvang toegenomen.

De Roo vertelde vervolgens het een en ander over de geschiedenis van de basisinkomengedachte, over experimenten op dat gebied, de BIEN, de actuele standpunten van de politieke partijen en de komende demonstratie; korthedshalve sla ik deze punten over. Belangrijker is de inhoud van het voorstel van de VB.

Basisinkomen 2.0

Versie 1.0, die lagere bedragen voorstelt, laat ik hier buiten beschouwing. Het voorstel van de VB voor een 'volwaardig' basisinkomen 2.0 houdt in:

- € 600,- per maand basisinkomen voor ieder volwassene;
- € 600,- per maand toeslag per huishouden;
- € 300,- per maand kinderbijslag;
- Alle toeslagen verdwijnen, behalve de huurtoeslag;
- AOW en bijstand niet meer nodig; andere sociale verzekeringsuitkeringen worden naar beneden aangepast;
- verhoogt de koopkracht aan de onderkant met 10%.

Wat betreft de kosten en financiering:

- kost netto 15 miljard meer dan het huidige stelsel (een kleine 2% van de ruim 800 miljard € van het Bruto Nationaal Product ofwel 5% van de ruim 300 miljard € van de Rijksbegroting);

- loslaten van de premiegrens volksverzekeringen van € 34.300,- p.j. levert 5 miljard € op;
- tarief inkomstenbelasting: tweede en derde schijf van box 1 naar 50% en vierde schijf naar 72%. Dit niet onbelangrijke punt werd door De Roo in zijn presentatie niet vermeld, maar wel in een Nibud-rapport; zie daarover het volgende hoofdstukje, punt 2.

Een voldoende hoog basisinkomen is dus volgens de VB best financierbaar. De Roo noemde als een gehoord argument tegen het basisinkomen dat niet genoeg mensen zouden blijven werken. Ik heb hem dat niet horen tegenspreken; hij wijst wel op bij experimenten waargenomen effecten, dat jongeren langer blijven studeren en dus minder snel werkende jongere worden en dat ouders meer tijd doorbrengen met hun heel jonge kinderen. Dat lijken mij gunstige effecten, maar het bezwaar is daarmee eerder erkend dan weersproken.

Tot zover het betoog van Alexander de Roo.

Overwegingen

Voorstanders van een wezenlijke verandering in de samenleving zijn gewoonlijk geneigd om de zelf geziene voordelen zwaarder te wegen of serieuzer te nemen dan de door anderen geziene nadelen. In die lijn spreekt de website van de VB op het eerste scherm over 'argumenten voor' en '*vermeende* bezwaren tegen' (cursivering RvE). Maar misschien hebben ze gelijk... Ook lijkt het erop dat de VB ervan uitgaat dat wie bezwaren oppert, een *afkeer* heeft van een basisinkomen, wat niet het geval hoeft te zijn. Een zeventigtal (!) bezwaren is namelijk gebundeld en in het Engels vertaald met de titel *The Netherlands: the aversion towards an unconditional basic income, summarized in seventy objections*.

Ik heb geen *afkeer* van het basisinkomen, maar zie evengoed bezwaren, of misschien moet ik zeggen: zwakke punten. Het is mogelijk dat die in de genoemde lijst van 70 bezwaren genoemd en misschien zelfs weerlegd zijn. Ik geef hier echter gewoon *my two cents worth* op basis van wat ik in Deventer heb gehoord. Wel zal ik nog verwijzen naar het boek van Bert Voorneveld en een artikel van Hein Vrolijk.

- Problematisch aan het VB-voorstel lijkt mij vooral dat een massa geld wordt uitgekeerd aan miljoenen mensen die het niet nodig hebben en die het meteen weer moeten inleveren via de verhoogde inkomstenbelasting. Het bedrag dat men moet betalen aan sociale premies wordt ook hoger, door het vervallen van de premiegrens. (Het zou lager kunnen worden omdat de uitkeringen omlaag gaan, maar dan zou de financiering van het basisloon ondergraven worden.) De AOW-premie zou in principe kunnen vervallen, maar die zal ook nodig zijn voor de financiering. Ik zou voorstellen om, voor de zuiverheid, de

premies te verlagen resp. af te schaffen en dan een bijdrage aan een basisloonfonds (of iets dergelijks) in te voeren. Hoe dan ook: het is nodeloos rondpompen van geld. Dit bezwaar vind ik terug bij Hein Vrolijk in zijn artikel *Het basisinkomen is niet alleen duur maar ook onrechtvaardig* op de website 'Follow the money'.

De onrechtvaardigheid die Hein Vrolijk bedoelt, is dat een basisinkomen de inkomensverschillen groter maakt. Degenen met een uitkering, voor wie het basisinkomen vooral bedoeld is, gaan er niet op vooruit en veel anderen wel, schrijft hij. Daartegenover kan de VB stellen, dat het voor uitkeringstrekkers makkelijker zal zijn om meer inkomen te verwerven, omdat de armoedeval (grotendeels) verdwijnt.

- Het Nibud heeft het voorstel op verzoek van de VB doorgerekend en komt uit op forse inkomensstijgingen. Uit een persbericht van de VB d.d. 24 april: "Bijstandsgerechtigden gaan er 1 tot 15% op vooruit, afhankelijk van de gezinssituatie. Mensen op het minimumloon tussen de 15 en 50%. Modale inkomens stijgen 14 tot 49% en tweemaal modaal ziet haar koopkracht met 4 tot 34% verbeteren."

Ja, zo wil iedereen wel een basisinkomen. Maar deze cijfers (als ze kloppen – ik kan ze in ieder geval niet goed verklaren) bevestigen dat het voor een groot deel een nodeloze operatie is. Waarom moeten mensen met twee keer modaal er 34% op vooruitgaan – om maar een groep te noemen. Kan die 10 miljard € uit de algemene middelen niet zinniger besteed worden?

Als ik het goed zie, zijn de sociale premies in de bruto-netto berekeningen van het Nibud ten onrechte buiten beschouwing gelaten.

Zie: <https://basisinkomen.nl/wp-content/uploads/Inkomenseffecten-basisinkomen.pdf>.

- De veronderstelling dat werkgevers na invoering van het basisinkomen zouden kunnen streven naar lagere lonen omdat mensen immers een basisinkomen hebben, werd door De Roo tegengesproken; hij stelde dat de mensen er per saldo niet zo veel op vooruit gaan. Ik kan dat achteraf niet rijmen met de hierboven genoemde cijfers. Maar je kunt ook nog bedenken dat werkgevers minder moeite zullen hebben met het de laan

Inkomenseffecten van het basisinkomen 2.0

Effect van de invoering van het basisinkomen op het inkomen van een aantal voorbeeldhuishoudens

Jasja Bos, Marjan Verberk-De Kruik

uitsturen van werknemers, als die een basisinkomen hebben.

- Tegenover kwantificeerbare voordelen staan nogal eens niet of moeilijk kwantificeerbare nadelen; dat maakt de discussie lastig. Een voorbeeld is het bezwaar dat veel mensen met een basisinkomen zich niet meer beschikbaar zullen stellen voor allerlei soorten werk met onaangename kanten en/of lage status (zie het genoemde artikel van Anton van Hooff). Dat bezwaar werd door De Roo weggewuifd met de uitspraak dat de werkgevers zulke mensen dan maar méér moeten betalen. Het is toch niet moeilijk te bedenken wat zo'n verstoring van de arbeidsmarkt zou betekenen voor vooral het midden- en kleinbedrijf en voor de consumentenprijzen.

- Het voordeel dat minder bureaucratie nodig is door het vervallen van toeslagen, wordt tot op zekere hoogte tenietgedaan door de noodzaak van een administratief apparaat voor het betalen van de uitkeringen en het verwerken van de vele mutaties. Als ik het goed heb uitgezocht gaat het om ca. 14 miljoen uitkeringen aan personen plus een kleine 8 miljoen uitkeringen aan huishoudens.
- Het basisinkomen is 'onvoorwaardelijk'; dat is makkelijk gezegd. Maar hoe wordt gehandeld als het gaat om mensen in de petoet? Of die full-time verpleegd worden (Wlz)? En als mensen een tijdje naar het buitenland willen? Op dit laatste sluit aan wat door Bert Voorneveld naar voren is gebracht betreffende de vrijheid die nu bestaat om als AOW-er te emigreren met behoud van uitkering. Hoe staat het met die vrijheid voor basisinkomentrekkers?
- Waar de voorstanders aan voorbijgaan, is dat de experimenten die gedaan zijn, ons weinig leren over hoe het uitpakt als een heel land voor onbepaalde tijd een basisinkomen invoert en de inwoners, al of niet in bedrijven georganiseerd, dat zelf moeten bekostigen. Bij de experimenten kwam het geld steeds uit een externe bron. En een 'echt' basisinkomen moet niet iets zijn van een paar jaar, maar permanent, want het kan niet werken als de trekkers er geen zekerheid op lange termijn over hebben. Dit laatste is een punt waar Voorneveld in zijn boek terecht op heeft gewezen. Ik merk hierbij nog op dat mensen die meedoen aan experimenten (en dus in het oog gehouden worden, geïnterviewd worden en/of vragenlijsten moeten invullen) zich nogal eens voorbeeldiger gedragen dan in een normale situ-

atie. En dat de resultaten van een experiment in bijvoorbeeld een straatarm Indiaas dorpje zich niet zomaar laten vertalen naar onze gerijpte verzorgingsstaat, behoeft nauwelijks betoog.

- Het is moeilijk om een mening te hebben over invoering van een basisinkomen als onzekerheid bestaat over de permanentheid ervan en als je niet weet wat het concreet voor jezelf en anderen zal betekenen. Voor goede democratische besluitvorming over een basisinkomen zijn garanties nodig – het volgende kabinet moet er niet weer een streep door kunnen zetten – en is heldere cijferinformatie nodig in 'inkomensplaatjes', ook voor de vele niet meer werkenden.

Kan het ook anders?

Het basisinkomen 2.0 wordt gefinancierd door de burgers zelf met een bijdrage uit de staatskas van 10 miljard (uitgaande van vervallen van de premiegrens) die eerst uiteraard ook voor een groot deel door de burgers is gevuld. Bert Voorneveld stelt in zijn boek een financiering voor via een betalings-transactietaks, een automatische belasting van bijvoorbeeld 0,2% op elke digitale transactie waarbij geld van eigenaar of houder verandert. Dus als je pint bij de supermarkt, maar ook als je als grote belegger met kapitalen schuift. Voorneveld voorspelt dat de kosten dan nog maar voor een heel beperkt deel door de burgers zelf hoeven te worden gedragen. Er zitten haken en ogen aan, maar het achterliggende idee dat bepaalde sectoren van de samenleving thans te weinig aan deze samenleving

bijdragen, zal bij menigeen weerklank vinden. Voor de volledigheid vermeld ik nog dat Voorneveld invoering van een basisinkomen op AOW-niveau wil uitsmeren over enkele decennia, zodat de economie niet door een abrupte verandering in een shocktoestand raakt.

Bij het eerste bolletje sprak ik over het nodeloos rondpompen van geld. Iemand geld

geven die het niet nodig heeft, heeft geen zin; nog minder als je het hem zelf laat financieren. Een sigaar uit eigen doos, noemen we dat. Met overbodige kosten voor de cadeauverpakking. Hein Vrolijk schrijft dat zelfs Rutger Bregman, bekend van het boek *Gratis geld voor iedereen?* om deze reden afstand heeft genomen van het basisinkomenideaal.

Bregman heeft als alternatief een negatieve inkomstenbelasting voorgesteld: je krijgt een basisbedrag uitgekeerd als je geen belasting hoeft te betalen bij gebrek aan belastbare inkomsten (variaties en gradaties mogelijk). Vrolijk beschouwt de negatieve inkomstenbelasting (vooral in combinatie met een vlaktaks) als veruit superieur aan een basisinkomen en hij onderbouwt dat ook met cijfervoorbeelden.

De VB reageert op haar website bij monde van Reyer Brons; deze staat niet negatief tegenover een negatieve inkomstenbelasting, maar ziet wel haken en ogen die Bregman ontgaan schijnen te zijn. Voorzover de VB reageert op haar website bij monde van Reyer Brons; deze staat niet negatief tegenover een negatieve inkomstenbelasting, maar ziet wel haken en ogen die Bregman ontgaan schijnen te zijn. Voorzover de VB reageert op haar website bij monde van Reyer Brons; deze staat niet negatief tegenover een negatieve inkomstenbelasting, maar ziet wel haken en ogen die Bregman ontgaan schijnen te zijn.

Mijn voorstel zou zijn: ofwel een negatieve inkomstenbelasting ofwel demonteren van de armoedeval door de grenzen voor toeslagen minder rigide te maken, dus een glijdende schaal toe te passen. Dus: een beperkte inkomensstijging, dan ook een beperkte vermindering van de toeslag. De (meer-)kosten van zulke maatregelen vereisen creatieve belastingheffing, bij voorkeur daar waar tot nu toe (te) weinig of niets geheven wordt. Voorzover de globalisering daar ruimte toe laat...

De noodzaak van een veel ingrijpender maatregel als invoering van het basisloon 2.0 in verband met afnemende werkgelegenheid is onvoldoende aangetoond; als de economie goed draait is de werkgelegenheid nog steeds voldoende, ook al is er al vele decennia sprake van toenemende automatisering.

Godlooचनाars in de oudheid?

Anton van Hooff

Het is me gedurende mijn publicitaire leven steeds een genoegzaam geweest om aan te tonen dat iets al in de oudheid voorkwam, zoals het heliocentrische beeld van het heelal bij Aristarchos, een democratie gesteund door een ideologie (Perikles, Protagoras, Demosthenes), geloof in vooruitgang (Hippokrates), republiek als idee en werkelijkheid (Cicero). Geen wonder dat ik als ongodist altijd ook attent ben geweest op sporen van antieke godloochening. Het leek erop dat minstens één denker daarop betrupt kon worden, maar bij nadere beschouwing viel hij toch buiten de schaal van Dawkins.^[1] Verscheidene keren heb ik in dit blad aan mijn 'teleurstelling' lucht gegeven. En nu komt McKenna toch weer met een lijstje van auteurs uit de oudheid, die misschien niet 'allemaal in de ware zin des woord atheïsten waren', maar wel 'iets toevoegden aan de gereedschapskoffer' van de atheïst.

Zijn lijst van 27 ontleent hij aan het boek van Tim Whitmarsh, dat in

het Nederlands als *Hemelbestormers. Atheïsme in de klassieke oudheid*, in 2016 bij Ambo/Anthos, Amsterdam 2016 verschenen is. Dit boek heb ik in *De Vrijdenker* 47.2 (2016-02) p. 19/20, afwijzend besproken. Natuurlijk gaat er in de in-

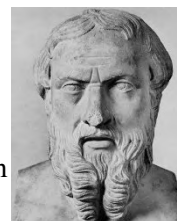
dikking die McKenna aan dat boek van 336 bladzijden geeft veel van Whitmarsh' nuancering verloren. Het zou een werk van die omvang vergen om alle opgesomde denkers te behandelen. Daarom volsta ik met een greep.

1. Hekataios (verlatijnt Hecataeus) van Milete.

Hij geldt als de eerste logograaf, dat wil zeggen iemand die schrijft zoals je spreekt, te weten in proza (een van de betekenissen van *logos*). Anders dan bij de epische poëzie van een Homeros was hij daardoor wel genoot de rede (andere betekenis van *logos*, vandaar ons 'logica') toe te passen, dus te argumenteren. Hoe hij dat deed, weten we eenvoudig niet, want we hebben alleen de programmatische openingszin van zijn *Genealogieën*: *'Hekataios van Milete spreekt aldus: ik schrijf deze zaken op zoals ze mij waar lijken te zijn, want de verhalen van de Grieken zijn talrijk en naar mij lijkt belachelijk.'* Hij had ook een rondreis door de wereld gemaakt en de bevindingen daarvan beschreven en in een wereldkaart vastgelegd. Daarin waren twee werelddelen onderscheiden Europa en Asia, beide even groot. Dat is alles. Hij lijkt een voorganger te zijn geweest van *historia*, onderzoek dat zich richtte op geografie, geschiedenis (geslachtslijsten) en volkenkunde. Of hij een plaats aan de goden gaf, weten we dus gewoon niet.

2. Herodotos. Hij trad in Hekataios' voetspoor met zijn volledig bewaarde *Historieën*. Hij legt aan het begin van zijn omvangrijke werk, dat uitloopt op de geschiedenis van de Perzische Oorlogen (Marathon -490), Thermopylai en Salamis (-480) en Plataiai (-479), uit dat het van oudsher fout zat tussen Europa en Asia. *Tongue in cheek* haalt hij oude mythen op, zoals de ontvoering van prinses Europa van het Aziatische Phoenicië naar Kreta. Maar het is bij hem niet oppergod

Zeus in de gedaante van een stier die het meisje ontvoerde, maar de kidnappers waren Europese zeelieden.

Herodotos laat afzonderlijke goden niet direct in het gebeuren ingrijpen – zoals Homeros wel deed – maar hij erkent wel een bovenmacht, die hij aanduidt als 'het goddelijke', *to theion*, of als het collectief van 'de goden', *hoi theoi*. Zij zouden 'jaloers' worden als mensen zich verheffen boven de maat die hun is toebedeeld. Orakels vanwege goden worden zonder relativering gegeven. Ook Herodotos kan dus moeilijk als een wegbereider van atheïsme worden bestempeld, net zo min als McKenna's nummer 3 Thoukydides (Thucydides), de tweede grote historicus, aan wie we hier maar voorbijgaan.

4. Palaiphatos.

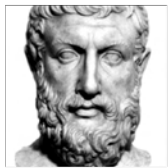
Deze schrijver, zelfs onder vakgenoten niet erg bekend, is een van mijn favorieten. In zijn *Ongevoeljkke geschiedenissen* rationaliseert hij 45 mythen.^[2] Die over Europa in mijn vertaling als voorbeeld:

Men zegt dat Europa dochter van Phoinix op een stier werd vervoerd over de zee en zo uit Tyros op Kreta kwam. Mij dunkt dat geen stier of paard zo 'n grote zee kan overzwemen en dat ook niet een meisje op een wilde stier zou klimmen. Als Zeus wilde dat Europa naar Kreta kwam had hij wel een andere, betere reismogelijkheid gevonden. In werkelijkheid zit het zo: een Knossier, een man Stier genaamd, voerde oorlog tegen het Tyrische land. Ten slotte nu kaapte hij uit Tyros veel meisjes onder wie dan ook de koningsdochter Europa. Daarom zeiden de mensen: 'Stier is met koningsdochter Europa ervandoor gegaan.' Op grond van dit voorval werd de mythe gevormd. Net als Herodotos laat Palaiphatos Europa door mensenhand kapen. De mythe is ongelooflijk, maar Zeus 'zou wel een andere, betere reismo-

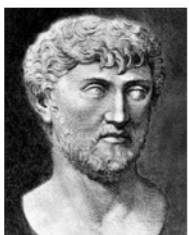

gelijkheid hebben gevonden'. Aan het bestaan van de oppergod twijfelt Palaiphatos dus niet! Men kan dus niet beweren dat hij de poten onder de oude religie wegzaagt, het is alleen wel zaak het 'geloof' wel een beetje redelijk te houden. De nummers 5 t/m 8 van McKenna sla ik over. De filosofieën van **Anaximander**, **Anaximenes** en **Demokritos** kunnen niet in enkele regels worden afgedaan. Anders is het met:

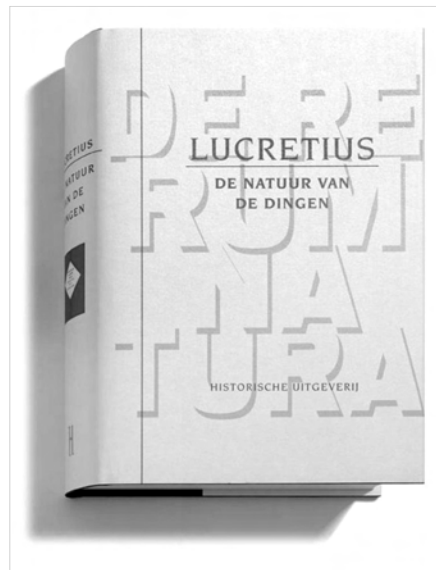
9. Xenophanes. Die wordt doorgaans, ook door McKenna, selectief geciteerd. Bekend is zijn protest tegen het traditionele antropomorfisme: *Als nu runderen, paarden en leeuwen handen hadden en met die handen schilderden en beelden konden maken als mensen zouden paarden als paarden, runderen als runderen de gestalten van de goden schilderen en beeldhouwen. De Ethiopiërs beweren dat hun goden brede neuzen hebben en zwart zijn en de Thraciërs dat ze blauwogen en blond zijn.*

Waar hij op uit is blijkt echter uit dit fragment: *Één god is er onder goden en mensen de grootste, niet in uiterlijk op stervelingen lijkend en ook niet in verstand.* Hij wil dus een hogere vorm van religie en kan daarom beschouwd worden als een voorloper van het monotheïsme! Geef mij dan maar het veelgodendom, waarbij er geen almachtig opperwezen is. In het polytheïsme kan de mens zijn keuze maken en de niet almachtige goden tegen elkaar uitspelen.

Uit de lijst van McKenna pik ik ten slotte nog een andere persoonlijke favoriet: **29. Lucretius.** Als Latijnse vertolker van de leer van **Epikouros** (num-

mer 23) verklaart hij in zijn leerdicht *Over de aard der dingen: Tot zoveel kwaad vermocht religie aan te zetten (Tantum religio potuit suadere malorum)*. Dit commentaar geeft hij op de geschiedenis van Iphigeneia die door haar vader Agamemnon werd geofferd om eindelijk wind in de zeilen te krijgen voor de overtocht van Griekenland naar Troje. Net als de stichter van het epicurisme bagatelliseert hij de rol van de goden. Zij genieten hun eeuwigheid op de Olympus zonder zich met de mensen te bemoeien. Daarom hoeven mensen zich ook niet veel van hen aan te trekken en doen ze er beter aan hier en nu zoveel mogelijk van het eindige bestaan te genieten. Maar heel tegenstrijdig begint Lucretius' didactische poëem met een prachtig

gebed tot de godin Venus: zij moet met haar charmes haar minnaar Mars ontwapenen zodat er geen oorlog komt en de adressaat van zijn *De rerum natura* de gelegenheid heeft rustig van Epikouros' inzichten kennis te nemen.

Niemand in de oudheid noemde zich zelf atheïst, wel bestond er bij door-denkers skepsis over de traditionele religieuze voorstellingen. Die kon vrijmoedig geuit worden bij een po-

lytheïsme zonder heilige boeken, een geloofsbelijdenis of een controlerende priesterstand. Hoogstens werden lieden met afwijkende opvattingen zoals Epikouros en de christenen voor *atheoi* uitgemaakt, framing zou men dit tegenwoordig noemen. Het is zowel voor moderne gelovigen als ongelovigen ongelooflijk moeilijk zich in te denken in wat religie in de oudheid betekende. De antieke mens geloofde niet in zijn goden zoals monotheïst dat met zijn Almachtige doen, laat staan dat hij van hen hield. Je moest die hogere wezens respecteren en te vriend houden met de traditionele offergaven, hymnes en gebeden. Niet voor niets is het Griekse woord dat het dichtst bij 'vroomheid' komt *eudebeia*, wel-respect.

[1] Richard Dawkins, *The God Delusion*:

Strong Theist:

I do not question the existence of God, I KNOW he exists.

De-facto Theist:

I cannot know for certain but I strongly believe in God and I live my life on the assumption that he is there.

Weak Theist:

I am very uncertain, but I am inclined to believe in God.

Pure Agnostic:

God's existence and non-existence are exactly equiprobable.

Weak Atheist:

I do not know whether God exists but I'm inclined to be skeptical.

De-facto Atheist:

I cannot know for certain but I think God is very improbable and I live my life under the assumption that he is not there.

Strong Atheist: I am 100% sure that there is no God.

[2] Er zijn niet veel uitgaven van. Het makkelijkst bereikbaar – en het meest 'preiswert' – is de uitgave in de onvolprezen Universal-Bibliothek van Reclam: *De Wahrheit über die griechischen Mythen. Palaiphatos' 'Unglaubliche Geschichten'*, Griechisch/Deutsch, Stuttgart 2002.

Vincent Icke – Reisbureau Einstein

Enno Nuy

De aarde is er dankzij de zon en we mogen nog even blijven totdat de zon over 5 miljard jaar ontploft en onze planeet wegvaagt, schrijft sterrenkundige **Vincent Icke** in zijn jongste publicatie *Reisbureau Einstein*. In dit boek onderzoekt hij de aannemelijkheid van het bestaan van burens ergens in het universum en probeert hij antwoord te geven op de vraag welke afwegingen bepalend zijn voor de aard van zulke eventuele burens. Een fascinerend boek, ook al neemt hij zijn lezers weliswaar bij de hand maar dan toch diep de natuur- en scheikunde in. Het vraagt geconcentreerd lezen maar wie die moeite wil nemen komt heel wat verder en dieper in ons universum en in de tijd dan ooit tevoren. Zelfs de appendices las ik, even fascinerend als schaaakverslagen die ik verslind zonder er ook maar iets van te begrijpen.

Essentieel is dat ons zonnestelsel is ontstaan door een universeel mechanisme. Sterren ontstaan doordat interstellaire wolken samentrekken ten gevolge van hun eigen zwaartekracht en in dat proces ontstaan ook de planeten. Leven wordt mogelijk gemaakt door het ontstaan en de evolutie van sterren want daar ontstaan waterstof, zuurstof, koolstof en stikstof.

Maar ook een planetenstelsel ontstaat door een universeel proces uit een schijf van gas en stof. Wanneer de eigen zwaartekracht van miniplaneten een rol gaat spelen, gaan ze veel sneller groeien doordat ze kleiner gruis opvangen.

Exoburens

Al sinds jaar en dag speculeren we er op los, worden hele bibliotheken volgeschreven en worden dure films geproduceerd over extra-terrestrial intelligence, over buitenaards leven. Verderop zal Icke laten zien dat de angst voor het onbekende een grote rol speelt bij de manier waarop de aardse mens zich een voorstelling probeert te maken van zo'n verre buur. Icke spreekt consequent van exoburens, analoog aan de term exoplaneet. En inmiddels hebben we al duizenden exoplaneten ontdekt en waargenomen. Er is voornamelijk geen enkele reden om aan te nemen, aldus Icke, dat ons zonnestelsel heel bijzonder is. En de regels van de natuur- en scheikunde gelden overal in het heelal. In de aardse biosfeer is een lichaam een tijdelijk vehikel voor genetische informatie. Zijn die genen eenmaal doorgegeven aan de volgende generatie, dan

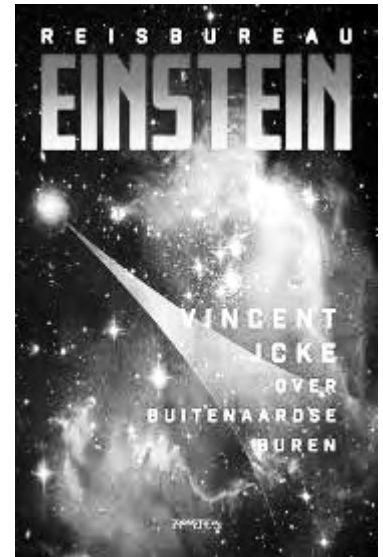
kan dat lichaam weg. Leven is, aldus Icke, een stoffelijke uitdrukking van een code: een chemisch recept voor chemische reacties.

En hier neemt de schrijver ons mee in de subatomaire wereld waarin wetten gelden die wij mensen vaak als contra-intuïtief ervaren. De moleculen waaruit DNA is samengesteld zijn klein, heel klein en dat is nu juist van enorm belang omdat een argument voor het bestaan van leven elders erop berust dat een klein molecuul gemakkelijk kan ontstaan. En ook al is er nog geen bewijs voor het bestaan van basen tussen de sterren, we weten wel dat moleculen die er heel sterk op lijken spontaan ontstaan in de ruimte. Wij mensen zijn gebouwd volgens een code-plan dat in dubbel tweevoud in onze lichaamcellen aanwezig is. Daarom zijn er ook precies twee ouders nodig voor een nakomeling. Icke: het zal voor veel mensen als een verrassing komen dat seks een evolutionaire vorm van foutcorrectie is.

Als er elders exoleven bestaat, zal het uit dezelfde soorten atomen bestaan als waaruit wij aardbewoners bestaan, met dezelfde regels voor hun reacties. Andere atoomsoorten zijn er niet en de wetten van de scheikunde zijn universeel. Het quantumgedrag omschrijft Icke heel beeldend als: *bijna alles is verboden, behalve wat mag, en dat is verplicht*. En de quantumtoestanden van elektronen zijn bepalend voor de atoomvormen en daar ligt de chemische basis van het leven. DNA bestaat uit 300 miljard atomen en een molecuul dat de code voor leven bevat moet klein zijn en groot. Universeel is dat leven berust op lange, dunne code-moleculen. Op aarde is dat DNA maar we weten niet of er elders in het heelal ook DNA is.

Evolutie

Ook weten we dat evolutie tijd nodig heeft, diepe tijd. Hoe meer massa een ster heeft, hoe korter de levensduur. En wij denken wel dat alle energie van de zon komt, maar laten we niet vergeten dat het leven op aarde diep in de oceaan is ontstaan waar de zon niet doordringt. Het lijkt waarschijnlijker dat vulkanisme voor de energie zorgde die nodig was voor het ontstaan van leven. En laten we niet vergeten dat planten pas 500 miljoen jaar geleden aan land kwamen en het duurde nog eens 100 miljoen jaar voor dieren het land op kropen. Het was Demokritos die ooit formuleerde: *Al wat bestaat in het heelal is voortgebracht door toeval en noodzaak*. En noodzaak zijn de natuur- en scheikundige regels, van-

af de elementaire deeltjes tot en met de uitdijing van het heelal. Die regels zijn, het zij nog maar eens gezegd, universeel.

Vincent Icke: evolutie brengt geen producten voort. Wat evolutie voortbrengt is steeds tijdelijk, op weg naar beter of uitsterven. En wie evolutie begrijpt kan ook de vraag beantwoorden wat er eerder was, de kip of het ei. Het ei natuurlijk, stelt Icke. In elk ei zit een embryo dat is ontstaan door het samenvoegen van de genetische informatie van twee dieren. Wat er uit het ei komt is dus iets nieuws. Hoe het ook zij, alle mechanismen die we hebben ontdekt in het heelal zijn nodig gebleken voor het ontstaan en de evolutie van leven op aarde. Die mechanismen zijn universeel en dat betekent dat leven dus ook elders kan ontstaan.

Op aarde zijn meercellige organismen gaan domineren, niet alleen cellen zijn gaan samenwerken maar ook de afzonderlijke organismen deden dat: samen sta je sterker. Het is niet onlogisch aan te nemen dat ook leven elders meercellig zal blijken te zijn. Anders gezegd: ook evolutie is universeel, dat waar evolutie toe leidt is dat evenwel niet. Wanneer je de tot nu toe ontdekte exoplaneten nader bestudeert moet je konkluderen dat de gemiddelde exoplaneet geen boven de zeespiegel uitstekende landmassa's heeft. Eventueel leven evolueert dus onder water en het ligt niet voor de hand, het is niet aannemelijk, dat zulk leven snel aan ruimtereizen toekomt.

En de oorsprong van leven is niet eenduidig, schrijft Icke. We weten dat DNA voortkwam uit RNA en dat RNA zichzelf kan kopiëren, maar de eiwitsynthese hebben we nog steeds niet kunnen verklaren zoals we ook nog steeds niet weten hoe cellen zijn ontstaan. Maar de energie die nodig is voor leven wordt door alle sterren uitgestraald en de diepe tijd die nodig is voor evolutie speelt zich overal af. Ruimte, tijd en materie liggen dus overal in het heelal voor het opscheppen. En er zijn tenminste 200 miljard maal 1 miljard aarde-achtige planeten!

Ruimtereizen

Dan komen we aan bij het fenomeen ruimtereizen. Icke stelt dat reizen gaat over ruimte, tijd en materie. We weten dat de snelheid van het licht onder alle omstandigheden absoluut is: bijna 300.000 km per seconde. En omdat die lichtsnelheid absoluut is, is tijd relatief. Huygens leerde ons al dat er geen verschil is tussen rust en beweging met een constante snelheid. We ervaren dat elke dag zonder ons dat te realiseren: niemand merkt iets van de draaiing van de aarde om haar as, van de snelheid waarmee onze planeet om de zon suist, noch van de snelheid waarmee ons zonnestelsel door het universum reist. Natuurkundig is het mogelijk om in enkele tientallen jaren een afstand van een miljard lichtjaar te overbruggen. Het leven hier op aarde is eigenlijk zo gewoon dat het waarschijnlijk is dat er ook elders leven voorkomt, stelt Icke. En ruimtereizen zijn mogelijk, juist omdat tijd relatief is. Een ruimtevaarder kan een fiks deel van het universum doorkruisen in enkele tientallen jaren, mits hij bijna met de snelheid van het licht reist. Maar de tijd op de plaats van vertrek en ter plaatse van de bestemming loopt anders dan de tijd aan boord. Voorbeeld: een reis naar het centrum van de Melkweg zou ongeveer dertig jaar duren terwijl er in diezelfde tijd op Aarde dan 24

duizend jaar zouden zijn verlopen. Elk jaar op aarde duurt in een ruimteschip met de snelheid van het licht slechts anderhalf uur. Je moet je dus afvragen of terugkeren wel zin heeft. De vraag is of er exoburen op reis zijn die ons in dat onmetelijke heelal zouden kunnen vinden. Daarover hoeven we ons geen zorgen te maken. Wij laten restenergie achter en dat straalt onze planeet uit. We hebben ongekend druk telecommunicatie-verkeer en ook al die signalen kunnen in het heelal opgepikt worden. Er zijn mensen die het geen goed idee vinden om signalen de ruimte in te sturen omdat we daarmee slecht bedoelend exoleven op ons attenderen, dat zou vragen om problemen zijn. Onzin natuurlijk, we sturen al zoveel signalen de ruimte in dat we niet onopgemerkt kunnen blijven voor exoleven dat op zoek is naar medebewoners in het heelal.

Beschaving

De eerste die uitspraken over eventueel buitenaards leven formuleerde, was de Russische astronoom **Nikolai Kardashev**. Hij beperkte zich daarbij tot het niveau van technisch kunnen dat nodig is voor ruimte-

reizen. Kardashev onderscheidde een viertal soorten ruimtereizigers. De meest geavanceerde soort – K-4 – is in staat tot interstellaire ruimtereizen. Als dit type ruimtereiziger bestond, hadden we daarvan sporen moeten aantreffen, tenzij ze zich opzettelijk schuil houden. De aanname is dat dit type ruimtereiziger niet voorkomt. Het tweede type – K-3 – bereist het eigen melkwegstelsel maar ook daarvan hebben we nimmer sporen aangetroffen. Nu is afwezigheid van bewijs geen bewijs van afwezigheid maar ook hier wordt aangenomen dat dit type niet voorkomt. Het derde type – K-2 – zou het eigen zonnestelsel hebben gekoloniseerd. Maar wanneer zo'n 'beschaving' niet alle energie van haar ster afvangt, zal het bestaan van dat type niet eenvoudig aangetoond kunnen worden. Afvalwarmte zouden we moeten waarnemen en daarvan is geen sprake. Algemeen wordt aangenomen dat ook dit derde type niet voorkomt. Het minst ver gevorderde type ruimtereiziger – K-1 – is een 'beschaving' die de eigen planeet heeft gekoloniseerd. De menselijke beschaving heeft die status bijna benaderd maar je moet je afvragen, stelt Icke, of het wel verantwoord is in ons geval nog van een beschaving te spreken. Ook andere types K-1 hebben we nog niet aangetroffen.

De benadering van Kardashev lijkt volstrekt plausibel: de aard van eventuele exoburen hangt samen met hun vermogen de ruimte te bereizen. Het ligt voor de hand, aldus Icke, dat exoburen intelligent zijn omdat intelligentie duidelijk evolutionair voordeel biedt. En exoburen die over interstellaire afstanden communiceren of reizen moeten ook over wetenschap beschikken want de kans dat ruimtevoertuigen spontaan uit biologische evolutie voortkomen is nul. Ook is het aannemelijk dat exoleven op aards leven lijkt, gegeven de universele eigenschappen van natuur- en scheikundige processen. Ruimtereizen vergen tijd en dus een stabiele samenleving op een tijdschaal van tenminste honderdduizend jaar.

Dan ligt het voor de hand, stelt Icke, dat zo'n exobuur in en van zichzelf vredelievend is. Een gewelddadige cultuur kan nooit een stabiliteit van honderdduizend jaar bereiken want voor techniek moet men samenwerken en samenwerking vereist een stabiele en vreedzame samenleving. Ook lijkt het Icke aannemelijk dat de ruimtereizende exobuur geen belangstelling heeft voor religie of geloof in bovennatuurlijke krachten. Relativistisch reizen immers vereist zo'n diepgaand begrip en vergaande beheersing van fysische verschijnselen dat geloof daarbij ernstig zou storen. Stephen Hawking vreest dat buitenaards leven ons wel eens uitermate onwelwillend gezind zou kunnen zijn maar Icke vindt het veel aannemelijker dat een exobeschaving ruim is voorzien van verstand, rede en gevoel.

Aanstekelijk

Wat een fascinerend boek dit *Reisbureau Einstein!* Ik heb al eens vaker betoogd hoe fantastisch en vooral hoe belangrijk het is dat sterrenkundigen en kosmologen hun werk uitleggen op een niveau dat voor gewone stervelingen zoals u en ik te volgen is. Ja, er wordt wat van je gevraagd als je aan dit boek begint maar als je bereid bent de schrijver te volgen, de diepte van de natuur- en scheikunde in, dan ontvouwt zich een briljante verkenning van de aannemelijkheid van leven elders in het heelal. En minstens even spectaculair als plausibel en aannemelijk zijn de bespiegelingen van Icke aangaande de aard, het karakter van zulk exoleven. En opnieuw realiseer je je hoe ongekend spectaculair de bevindingen van Einstein waren. Zonder zulke geniale geesten zouden wij mensen het niveau van de jager-verzamelaar nog niet ontstegen zijn. En nu we het over geniale geesten hebben, Icke laat

ons het genie van **Christiaan Huygens** zien, die al in de zeventiende eeuw tot konklusies kwam die tot de dag van vandaag actueel zijn. Ik steek mijn bewondering voor zulke mensen niet onder stoelen of banken, ook al maken ze me zo nadrukkelijk bewust van mijn eigen onbeduidendheid in het grote geheel. En dankzij Vincent Icke heb ik ook maar meteen *De mens een machine* van Julien Offray La-mettrie aangeschaft. Van schrijvers als Vincent Icke kan ik geen genoeg krijgen. Niet in de laatste plaats omdat Icke erin geslaagd is op een aanstekelijke wijze te schrijven over een uiterst complex vraagstuk. Hij schrijft in gewone taal, hanteert begrijpelijke beeldspraak en is zonder te overdrijven bij tijd en wijle ook geestig. Kom maar op met zulke boeken!

Vincent Icke gaf in 2016 de Anton Constandse Lezing, waarin deels hetzelfde aan de orde kwam; zie daarvoor De Vrijdenker 2016-10.

Redactie

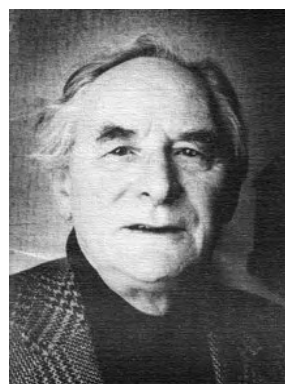

Ik sta tegenover niets neutraal

Bram van der Lek^[1] in gesprek met Anton Constandse
uit BZZLLETIN NR. 68 / september 1979

Toelichting. Het interview is gedigitaliseerd (met handhaving van de spelling), ingekort en van noten voorzien door René van Elst. Vooral aan het begin is veel geschraapt, omdat dat min of meer een herhaling zou zijn van het stuk van Anton Constandse zelf, dat in ons septembernummer is afgedrukt op pag. 24/25. We plaatsen dit interview met dank aan de uitgeverij BBNC die het werk heeft voortgezet van de uitgeverij BZZTOH, die het tijdschrift BZZLLETIN uitgaf.

Dr. A.L. Constandse is nu tachtig jaar. Sinds jaar en dag schrijft hij zijn buitenland-kommentaren in De Gids en in De Nieuwe Linie, en zoals bekend werkt hij ook nog mee aan het radio-programma van de VPRO, 'Het mes op tafel'.

Van vermindering van activiteiten is geen sprake. Toen ik met hem sprak was hij bezig de laatste hand te leggen aan het boek *Anarchisme, inspiratie tot vrijheid* en aan een serie artikelen voor het jubileum-nummer van De Gids, dat geheel gevuld zal zijn met artikelen van zijn hand.

Een gesprek

Anton, met zijn twinkelende ogen en iets van distantie misschien in zijn wat lijzige, of misschien moet je zeggen zangerige stem, die klinkt alsof hij een beetje met zichzelf spot, heeft een open, vanzelf-

sprekende manier om je tegemoet te treden, zoals je die vindt bij echte gastvrije, maar ook zelfverzekerde mensen.

Het is goed te begrijpen dat hij met de menigling van zijn voorzichtige bescheidenheid en de onnadrukkelijke stelligheid van zijn woorden een leven lang veel mensen in zijn ban heeft gebracht. Anton praat zoals hij schrijft: in zinnen die elk voor zich een wereld neerzetten, een verband leggen en een deur open zetten voor een nieuwe gedachte. Anton praat – en schrijft – ordenend. Sommigen noemen dat een té grote stelligheid, een tekort doen aan de genuanceerde werkelijkheid. En toch is het, geloof ik achteraf, niet zo. Want in die zinnen, in hun opeenvolging en openingen, zit ook het voorbehoud, hun beperkte geldigheid al ingebouwd. Het is het schrijven van iemand die zijn leven heeft gewijd aan het bestrijden en ontmaskeren van dogma's, aan het ont-mythologiseren, en die dat te lang gedaan heeft om al te gemakkelijk eigen vondsten als nieuwe dogma's aan anderen op te dringen.

De vragen

Ik heb mij voornamelijk beperkt tot drie vragen, die mij al heel lang bezighouden.

Ten eerste de vraag hoe het komt dat sommige mensen temidden van zovelen zich ontwikkelen tot die speciale manier van strijdbaarheid, kritische zin en maatschappelijke betrokkenheid, waar ze dan een heel leven bijna compromisloos mee bezig zijn, kortom: waarom hij juist?

Ten tweede de vraag waaróm iemand het doet, waarom hij of zij altijd maar wil ont-hullen, vooroorde-len opruimen, de-mystificeren, de waarheid zoeken, en die dan ook verkondigen. Of wel, wat is zijn motive-ring?

En tenslotte, brandende vraag, wat je nou voor effect moet toekennen, of mág toekennen, aan de activiteit van dit soort mensen op het wereldgebeuren, op het menselijk geluk, of – nog hoogdravender – op de gang van de geschiedenis. De vraag is dus: helpt het nou ook? Het zal u niet verbazen dat we er niet uit zijn gekomen. Maar wat we er over – en rondom – besproken hebben, volgt hier.

Bram van der Lek
in het Europeparlement

Het begin

In 1914 ging ik de Rijksnormaallessen^[2] volgen, eerst in Dordrecht en later in Den Haag. Ik las Multatuli toen ik veertien was, dat stond op de lijst belangrijke boeken die je moest lezen voor school. We hadden, als ik het achteraf bekijk, goeie leraren voor Nederlands, geschiedenis, Frans, maar ook voor pedagogie en psychologie. We hadden toen al felle debatten. Het was het begin van de wereldoorlog. In Nederland bestond een pro-Duitse pers, met uitzondering van de Telegraaf die het Franse standpunt verdedigde. In die tijd kwam ik ook in aanraking met de grote vrijgeesten van de wereldliteratuur: Heine, Ibsen, Nietzsche.

En dan was er in de tweede plaats de catechisatie bij ds. Lulofs, een merkwaardig man. Het was een dominee die maatschappelijk conservatief was, maar volkomen vrijzinnig ten aanzien van de Bijbel.

Veel indruk maakte natuurlijk in februari 1917 en daarna in oktober de Russische revolutie. Ik weet nog wel hoe dat felle debatten losmaakte. Wat moet je kiezen? Je was vóór die revolutie, maar er kwam ook al een scheiding der geesten. Was je nou marxist of anarchist? Ik kwam er toen niet uit, maar ik trok meer naar het anarchisme. In die tijd ben ik ook Quack gaan lezen. En zo kwam ik in aanraking met diverse opvattingen over socialisme.

In 1918 kreeg ik mijn onderwijzersakte, maar er was geen baan. In die normaalschool-tijd ben ik lid geworden van de KGOB (Kwekelingen Geheelonthouders Bond), waar ik onder andere Koos Vorrink leerde kennen en Irene Bergmeyer, die later met hem getrouwd is. In Den Haag (na de verhuizing [uit Dordrecht]) werd ik lid van de JGOB (Jongeren Geheelonthouders Bond) die meer proletarisch en radikaler was. Je hebt in zo'n jongerenorganisatie natuurlijk weinig te maken met de dagelijkse praktijk en je kunt dan gemakkelijk erg radikaal worden. Zo hebben we in 1917 met een paar mensen een jongerenblad opgericht. Eerst heette het Minerva, later Psyche. Het was erg fel, zo van jongeren tegen alles wat oud en verrot was. Er zijn ooit zes nummers van verschenen.

Verklaring

Niet al die normaalschoolleerlingen werden anarchisten, en zeker kozen ze ook niet een weg als ik deed. De meesten werden zoiets als SDAP of gewoon conservatief. Maar voor mij ging de ontwikkeling door. In 1918 ben ik lid geworden van de SAJO (Sociaal-anarchistische Jongeren Organisatie) en in 1919 begon ik in de Vrije Socialist te schrijven. Wij verzetten ons tegen de godsdienst, speciaal tegen het sociaal-conservatieve ervan. Wij beriepen ons op een soort geromantiseerde Jezusfiguur. Al gauw was ik ook spreker voor de SAJO. In 1921 had je de Groenendaal-actie, toen ben ik helemaal door de beweging geabsorbeerd. (Herman Groenendaal was een dienstweigeraar die in hongerstaking

ging in de gevangenis. Grote demonstraties hebben in die tijd plaats gevonden, en dat alles heeft de stoot gegeven tot de late dienstweigeringswetgeving: wet gewetensbezwaren militaire dienst)

Ik sloot mij ook aan bij de vrijdenkers. Ik heb destijds meer propaganda gemaakt voor de vrije gedachte dan voor het anarchisme. Maar in feite is anarchisme wel de uiterste konsekwentie van wat je leert dat cultuur is.

Ten eerste. Je bent tegen oorlog. Dan ben je ook tegen de staat. Dat is natuurlijk erg moeilijk, want de staat is tevens administratie, de staat is ook de maatschappelijke diensten, verkeer en waterstaat, sociale zorg, en dat alles. Maar de uiterste konsekwentie van je antimilitarisme is toch dat je de staat, zoals hij nu is, afwijst.

Ten tweede. Als je uitgaat van de filosofie, dan kom je in botsing met alle godsvoorstellingen, en dan kom je bij het atheïsme. Dat hoeft nog helemaal niet te betekenen dat je beweert dat je alles weet. Atheïsme kan samengaan met agnosticisme, maar dan wel een vorm daarvan, waarin je niet uitgaat van het bestaan van een God, en dus ook niet van een gezag dat daardoor gelegitimeerd wordt.

Ten derde. Als je uitgaat van de ethiek, moet je vaststellen dat wanneer je iets doet om beloond of niet gestraft te worden, dat niets met zedelijkheid te maken heeft. En ook het doen van iets op bevel heeft niets met zedelijkheid te maken. Die begint pas, wanneer je uit eigen vrije wil een keuze hebt gedaan. En ook zo kom je dus bij het anarchisme.

En ten vierde zou je er nog aan toe kunnen voegen, alleen een wetenschap die zich gezagloos ontweekt is werkelijk: wetenschap.

Motieven

Je vraagt me of ik in die tijd het gevoel had dat ik wezenlijk bezig was de wereld te veranderen. Ja, beslist. Ik denk wel, dat het ook een erge behoefte was bij mijzelf. Ik had altijd het idee gehad dat ik onafhankelijk publicist wilde worden. Daarbij stonden mij dan mensen voor ogen als Multatuli en Heine. Ik heb steeds twee dingen heel sterk gehad: een behoefte om te praten en een behoefte om te schrijven. Ik wilde getuigen. Dat gaat erg samen met een gevoel van superioriteit, van beter weten. Als ik onrechtvaardig behandeld word, en dat gebeurde veel in die tijd, er werden vaak persoonlijke aanvallen gedaan, dan heb ik dikwijls de neiging om daartegen agressief te worden, om scherper te zijn dan ik eigenlijk van nature ben. En dat heeft er weer toe ge-

BZZLLETIN NR. 68 / september 1979 /
prijs f 12,50 / 205 Bfr. / Donners
afcheid van Harry Mulisch / Poëzie
van Elly de Waard en Jacques Kruithof /
Sjoerd Kuiper in New York / Friedrich
Nietzsche en Lou Andreas Salomé /
Een ongepubliceerd verhaal van
Arthur van Schendel / Chileense
literatuur / Essay's over Emily
Dickinson en Athur Lundkvist / Een
interview met Anke de Vries /

ANTON CONSTANDSE

80 JAAR

leid, dat ik vreselijk veel debatteerde in die tijd. Als ik nu nog eens zie wat ik toen schreef of zei, dan denk ik vaak: het was toch overdreven. Maar zonder gevoel van superioriteit zou ik het nooit hebben kunnen volhouden.

Dikwijls waren het werkelijk hele grote debatten. Zoals bijvoorbeeld in de grote zaal van de oude Doelen in Rotterdam met dr. de Hartog in 1922. Dr. de Hartog^[3] had in die periode tegenover de vrijdenkersvereniging De Dageraad, de Middaghoogte opgericht, omdat zoals hij zei na het ongeloof het geloof kwam. Zo'n beetje de omgekeerde wereld dus. Je weet dat De Dageraad al in 1856 is opgericht als een vrijzinnig genootschap voor natuurwet-

enschap en afwijzing van de theologie. Zo rond 1880 kreeg de vereniging ook een meer sociale taak, mede door de invloed van Domela Nieuwenhuis. Nou, die Middaghoogte belegde speciale debatvergaderingen tegen De Dageraad en ik werd dan uitgenodigd als debater. Het was trouwens ook wel eens omgekeerd. De Dageraad heeft ook zelf grote debatvergaderingen gehouden. Je moest je dan geweldig goed documenteren, en in die tijd heb ik dan ook veel gelezen. Onder meer las ik toen Feuerbach, de grote ontmaskeraar van de godsdienst.

Je verwachtte veel in die tijd. Je was inderdaad bezig de wereld van de mensen te veranderen. In de eerste plaats dacht je: dat is toch superieur wat ik denk. Je wilde het bijgeloof bestrijden, de mensen licht en inzicht brengen. En in de tweede plaats wilde je geloven aan de komst van de grote Europese revolutie. De Russische revolutie was niet geslaagd, de Duitse revolutie was mislukt.

Duidelijk was dat je het reformisme moest afzweren. Je ging helemaal uit van de stelling dat het moest komen van buitenparlementaire actie, antimilitarisme, massale dienstweigerings, het instellen van bedrijfsraden.

De vakbeweging was reformistisch. In die tijd schreef ik dan ook mijn brochure: 'Weg met de vakorganisaties' (1922). Ik heb mij later, in de Spaanse burgeroorlog, ook geheel achter de Spaanse CNT^[4] en UGT^[5] gesteld. Syndicalistische bonden, maar die er wel in slaagden de bedrijven over te nemen.

Maar in die periode, vóór 1933 dus, ging je er nog helemaal van uit dat je je oriënteren moest op die komende grote revolutie.

Deel van een beweging

Ja, natuurlijk waren er ook hele andere stromingen. Of ik me deel van een beweging voelde? Wel, er was vrij veel perspectief voor de Vrije Gedachte. Op

vergaderingen kwamen vaak wel duizend mensen. Ja, ook veel arbeiders. Nu is die beweging van de Vrije Gedachte voornamelijk een doorgangshuis geweest. Velen kwamen, en gingen weer als zij voldoende van de gedachten in zich opgenomen hadden. Die tijd, zo van 1920 tot 1940, is voor de uitbreiding van het aantal onkerkelijken formidabel geweest.

Ook het antimilitarisme was sterk in die tijd. Ook dat was een echte beweging.

Het sociaal-anarchisme was utopisch, in die zin, dat het er niet wás. Je kon wel wijzen op bijvoorbeeld de commune van Parijs en de Radenrepubliek die korte tijd heeft bestaan in Beieren. Maar in Nederland was dat echt iets dat nog zou moeten komen. Dat het er nog niet was heb ik toen nooit ervaren als iets dat me mistroostig stemde.

Dat werd anders toen het fascisme opkwam. Hitler kwam, en alles werd grimmiger. Zonder dat je nog aan de grote revolutie kon geloven, hield je toch vast aan veel van dezelfde ideeën, maar nu als middel om het fascisme te voorkomen. Ik schreef in die tijd vooral brochures tegen het fascisme. En ik schreef ook al vroeg tegen het Stalinisme, bijvoorbeeld *Met Moskou ten oorlog?* (1936).

De Sovjet-Unie

Ja, inderdaad, ik heb eigenlijk van het begin af aan niet in het Bolsjewisme geloofd. Als ik het had over de Russische revolutie dan was ik anti-bolsjewistisch. Je kon het toch ook zien. Al direct begon men anarchisten te vervolgen. Wij, dat gold dan voor de anarchisten, zeiden: dat is contra-revolutie. En vooral de buitenlandse politiek viel onder onze kritiek. Wij zagen dat de regering van de Sovjetunie probeerde de arbeidersbeweging overal in de wereld in dienst te stellen van de buitenlandse politiek van de Sovjetunie. Vervolgens kwam van 1928 tot 1932 de periode van de gedwongen kollektivisatie en van 1936 tot 1938 volgden de monsterprocessen en de nieuwe grondwet, waarin van alles werd teruggedraaid.

Wij bekritiseerden de Sovjetunie vanuit het standpunt van de revolutie. De sociaal-democraten deden het vanuit het standpunt van het Westen, ze stonden op het standpunt van de landsverdediging, de verdediging van het kapitalisme dus. Zij waren anti-communistisch, wij anti-bolsjewistisch.

Int. Anti-Militaristen Vereeniging
 Sectie Nederland   Afdeling Den Haag
GEEN MAN, GEEN CENT EN GEEN ARBEID VOOR HET MILITARISME

DEBATAVOND
DINSDAG 25 NOV. 1924
DES AVONDS OM ACHT UUR
 IN DE GROOTE ZAAL VAN
 DEN DIERENTUIN

SPREKERS:
Ds. H. SCHOKKING PRED. NED. HERV. GEM.
A. L. CONSTANDE PROPAGANDIST I.A.M.V.

ONDERWERP:
**GODSDIENST
 EN OORLOG**

TOEGANGSBEWIJZEN à f 0,30 verkrijgbaar bij: P. G. Boentjes,
 Toljestr. 23, A. Splerdijk, Schaeperstr. 20, A. Moella, Edlaonstr. 8
 en bij verschillende Boekhandelaren; te Schoy.: W. Beukelzstr. 24

DRUKKERIJ „DE VRIJE GEDACHTE“ - DEN HAAG

Beslissend

Voor mij is die periode van 1937 tot 1939 beslissend geweest. In 1937 ben ik naar Catalonië geweest. Ik zag toen een stukje van de broederstrijd tussen de syndicalisten en de communisten, waarvan ik achteraf denk dat het zeker mede verklaart waarom de republikeinse strijd tenslotte verloren werd. Ik heb mij geplaatst achter de CNT en om die te steunen werd in Nederland de FAN, de Federatie van Anarchisten in Nederland, opgericht, die in 1937 en 1938 *De Vrije Arbeider* uitgaf.

En toen was het september 1938: München. Die gebeurtenis was van grote betekenis voor mij. Velen waren toen opgelucht. Maar op dat moment wist ik dat de oorlog zou komen.

Ikzelf was in 1939 niet meer in staat om echt propaganda te maken tegen de oorlog. Ik hield lezingen over filosofie, opvoedkunde, e.d. en toen Nederland eenmaal bezet was stond ik gewoon aan de kant van het Nederlandse volk tegenover de bezetter. We hebben nog geprobeerd illegaal een blad uit te geven als de *Vrije Gedachte*, maar na een paar maanden, in oktober 1940, werd ik al gearresteerd.

Opnieuw

Ja, na de oorlog was het anders. Je had niet meer die illusies van voor 1933. Ik was meer de waarnemer. En ik ben, zoals we al bespraken, vooral hard aan het werk gegaan en heb me naast mijn werk als politiek correspondent gegooid op het voltooien van mijn studie. Ik schreef een proefschrift over Calderon de la Barca^[6]. Dat was een katholiek auteur uit de tijd van de Barok. Ik heb daarop de psychoanalyse toegepast. Ik heb geprobeerd om aan te tonen dat het katholicisme bestaat uit driftmatige complexen. Oedipuscomplex, anti-feminisme, homosexualiteit, sadisme. Ik probeer een definitie te geven van Barok. Ik beschrijf de sexuele driften achter de Barok. De Barok is voor een groot deel verdrongen erotiek. Ik beschrijf ook hoezeer de zeden in Spanje beïnvloed waren door het terugdringen van de erotiek. De duivel: dat is eigenlijk de man van de verboden liefde. En God: dat is de dwang van de moraal die te keer gaat tegen verdrongen driften.

Ik vind de theorie van de psychoanalyse heel belangrijk. Als geneeswijze, ach... Maar als analyse, filosofisch en sociaal, is het vreselijk belangrijk. Ik gebruik het ook in mijn brochure 'Sexuele nood en fascisme' (1935).

Je bent altijd erg tekeer gegaan tegen de godsdienst. Waarom eigenlijk?

Ik vind de godsdienst zo gevaarlijk, omdat de mensen dan in twee werelden leven. Een werkelijke wereld en een onwerkelijke wereld. Die twee doorkruisen elkaar op allerlei manieren. Het leven wordt beheerst door een waan. Freud spreekt van de godsdienst als paranoia. Wanneer die een rol gaat spelen in de oorlog, de internationale politiek, de economie... Dat is het introduceren van onwezenlijke elementen in de besluitvorming. En het rechtvaardigen van antisociale systemen, antisociaal gedrag...

Maar kan dat zelfde niet gebeuren door een ideologie?

Ja, misschien, gedeeltelijk. Maar er is een verschil. Ideologieën doen geen beroep op almacht. De godsdienst doet een beroep op een hogere macht. Ideologieën kun je doorzien als mensenwerk. Maar het beroep op een hogere macht buiten de mensen moet je geheel verwerpen. Kijk, het gaat eigenlijk om vier dingen. Er is ervaringswetenschap, dan is er de menselijke rede, waar je met elkaar over praten kunt, vervolgens het menselijke geweten, en tenslotte de geluksbehoefte.

Feiten en de macht

Je bent een heel leven lang bezig geweest met ontmythologiseren, met het zoeken van feiten, met het vertellen aan de mensen van 'hoe het werkelijk is'. Heb je enig idee waarom?

Ik denk dat daar een belangrijk element van zelfverdediging in zit. (Nadenkend) Ik voel me wel bedreigd door allerlei dingen: oorlog, economische overmacht, kerkelijke dwang, bureaucratie. Ik heb een sterke behoefte om autonoom te zijn, vrij te zijn, zelfbeschikkend. En dat wordt voortdurend belaagd door al die dingen waar ik mij tegen keer. Wat ik doe is niet een pure intellectuele oefening, een genoeg. Het is heel sterk verbonden met een stuk levensinstinct. Ik sta tegenover niets neutraal. Ik zoek toch wel steeds naar een andere maatschappij, waarin je je veiliger zou voelen. Ja, ik blijf toch steeds uitgaan van een ideaal, om je op te concentreren.

Velen zeggen dat het alleen gaat om de macht, en dat die macht bepaald wordt door allerlei onbewuste drijfveren die mensen bewegen. Dat het nooit mogelijk zal zijn alle mensen op een zuiver rationele manier met elkaar samen te laten leven.

Zodra je bereid bent je bij zo'n gedachtengang neer te leggen, zou je om iets te veranderen ook naar macht moeten streven, ook bij de regeerders moeten willen horen. En ik wil niet regeren. Ik wil niet geregeerd worden, maar ook niet regeren. Niemand moet dat willen. Natuurlijk, je hebt die dingen allemaal in je: machtsdrift, agressie, de behoefte om tot elke prijs bij een groep te willen horen. Maar ik ge-

Als buitenland commentator bij het Handelsblad

loof niet aan de eeuwigheids-waarde, de onoverwinnelijkheid van die dingen.

Je ziet steeds weer zoveel voorbeelden van emancipatie, van ontvoogding, van situaties waarin tenslotte toch de redelijkheid overwint, mensen vrijer én gelijkter worden, dat ik het gewoon mogelijk acht dat zo'n wereld verwezenlijkt wordt. Ik weet wel dat het misschien eeuwen kan duren ... Waar ik in geloof is de vrije gedachte. En de culturele elementen van het anarchisme. Die blijven van grote waarde. Na de oorlog ben ik niet meer opgetreden als propagandist voor het anarchisme. Maar ik denk wel dat die culturele elementen kunnen worden toegepast, bijvoorbeeld in de arbeidersbeweging: arbeiders-zelfbeheer, anti-autoritaire opvoeding, feminisme, antimilitarisme. Ik heb voor die gedachte zelf een term ingevoerd: reformistisch anarchisme. Voor mij blijft het een referentiekader.

We hadden het over de 'stelligheid' in mijn buitenlandse commentaren. Ik ben natuurlijk ook onderhevig aan stemmingen. Maar door die achtergrond sta ik los van staten. Ik identificeer mij niet met staten. Niet met Amerika, niet met de Sovjetunie, niet met Israël. Je bent dan in je oordeel vrijer. En in de tweede plaats sta ik tegenover staten vreselijk wantrouwend. Ik zie het machtsstreven, het spelen van een rol in de jungle van de statengemeenschap, als in een wildernis. Ik ben dan geneigd naar naakte waarheden te zoeken. Dat kan natuurlijk leiden tot nooit geloven aan goede bedoelingen. Maar aan de andere kant kun je daardoor dingen zien die anderen niet willen zien.

Ik heb ook geleerd te letten op elementen in de berichtgeving die anderen over het hoofd zien. Dat was bijvoorbeeld zo met de ontdekking van het Amerikaanse imperialisme. Ik heb in 1954 de Azia-

tische conferentie^[7] bijgewoond als journalist. Het werd mij toen al duidelijk hoezeer de Amerikanen, in het bijzonder Dulles^[8], op dat ogenblik al de oorlog in Vietnam hadden willen doorzetten, overnemen van de Fransen, en ik heb daar ook over geschreven. In datzelfde jaar was ik bij de ministersconferentie in Berlijn^[9] en vandaar telefoneerde ik door naar het Handelsblad dat het duidelijk was dat de Russen alleen maar consolidatie wilden. Ik zie de Sovjetunie duidelijk in het defensief, terwijl de Verenigde Staten agressiever worden.

Het feller worden van de Koude Oorlog na 1949. Ik geloof dat ik dat eerder gezien heb dan anderen. Ik heb me daar ook tegen afgezet. En hetzelfde gebeurde later met China. Ik heb in 1963 het hele konflikt al beschreven. Maar zowel het Westen als de communisten wilden dat toen nog niet erkennen.

Ik heb een sterke neiging om de feiten te laten spreken, hoe onaangenaam dat dikwijls ook is. Want het is vaak niet prettig.

Van konflikten met de macht word ik altijd nerveus. Persoonlijk, maar ook als ik het zie gebeuren. Ik heb, eerlijk gezegd, ook nooit gedebatteerd zonder nerveus te zijn.

Nu nog?
Ja, nog.

[1] Bram van der Lek (Delft, 20 mei 1931 – Dieren, 29 november 2013) was een Nederlands politicus. Namens de Pacifistisch Socialistische Partij (PSP) was hij lid van de Tweede Kamer, de Eerste Kamer en het Europees Parlement. Ook was hij enige tijd voorzitter van de Vereniging Milieudefensie.

[2] Onderwijzersopleiding.

[3] De hervormde theoloog, predikant en hoogleraar Arnold Hendrik de Hartog (1869-1938).

[4] De Confederación Nacional del Trabajo (kortweg: CNT, Nederlands: 'Nationale Arbeidsconfederatie') is een Spaanse vakbond op anarchistische grondslag, en is historisch gezien de meest invloedrijke en machtigste anarchosyndicalistische vakbond. Ontstaan in 1910.

[5] De Unión General de Trabajadores (afgekort: UGT, Nederlands: 'algemene arbeidersbond') is een belangrijke Spaanse vakbond. De UGT is een koepelorganisatie van meerdere nationale sectoriële vakbonden. Opgericht in 1888.

[6] Pedro Calderón de la Barca (letterlijk: Pieter Ketel van de Schuit), (1600-1681), Spaans dramaturg. Was zeer toegewijd aan de kerk.

[7] Conferentie van Genève, 26 april tot 20 juli 1954, gehouden als poging om een oplossing te vinden voor het conflict op het Koreaanse schiereiland.

[8] John Foster Dulles (1888-1959) was onder het presidentschap van Eisenhower minister van buitenlandse zaken van de V.S..

[9] De Berliner Aussenministerkonferenz van 25 januari tot 28 februari 1954 was een vergadering van een raad van ministers, ingesteld door de overwinnaars van de 2e W.O., voor het voorbereiden van vredesverdragen. In 1954 werd vooral gesproken over de 'Deutschlandfrage'.

Het rijke geloofsleven in Amerika

René van Elst

Berichten ontleend aan de website en mails van Patheos Nonreligious; voor eerdere berichten en meer toelichting zie 2019-07, pag. 25.

Barry Duke, 21 okt. 2019: Minister van BiZa Mike Pompeo heeft een toespraak gehouden waarin hij toelichtte wat het betekent om een christelijke leider te zijn en zei dat hij voor inspiratie steeds een bijbel open had liggen op zijn bureau. Van diverse kanten is hier kritiek op geleverd; de American Humanist Association verklaarde 'deeply troubled' te zijn door Pompeo's propaganda voor het christendom en religieus favoritisme. Procureur Generaal William Barr bekritiseerde in een speech het secularisme en degenen die 'de christelijke waarden afwijzen', wat tot morele chaos zou leiden. President Trump sprak er voor een meeting van de conservatieve Family Research Council over dat „wij allen hier vandaag weten dat onze rechten komen van de almachtige God en nooit afgenomen kunnen worden.”

Hemant Mehta, 19 okt. 2019: De christelijke hip hop artiest Brian Trejo verliet onlangs tijdens de voorstelling van de nieuwe Addams Family film de bioscoop, omdat de film naar zijn zeggen 'veel te demonisch' was.

Hemant Mehta, 21 okt. 2019: Uit een enquête van het Public Religion Research Institute komt naar voren dat de stelling

(vrij vertaald) „Ik keur het functioneren van Trump goed *en vrijwel niets wat hij doet kan daar verandering in brengen*” wordt onderschreven door 37% van de Republikeinse keizers en door 31% van de witte evangelische protestanten.

Hemant Mehta, 17 okt. 2019: Het Pew Research Center werkt aan het grootste onderzoek naar godsdienst in de VS. Er doen 35.000 mensen aan mee. In 2015 rapporteerde het PRC een significante daling sinds 2007 van het percentage christenen en dito toename van het percentage niet religieus gebonden (*unaffiliated*). In een tussenrapportage van dit jaar is te zien dat de daling nadien in ongeveer hetzelfde tempo is doorgegaan. Christenen nu ca. 65%, in 2007 ca. 77%, unaffiliated nu 26%, in 2007 ca. 16%.

Hemant Mehta, 15 okt. 2019: In een spotje van de Freedom From Religion Association op CNN zei Ron Reagan (zoon van Ronald) dat hij zijn leven lang al atheïst is en niet bang om in de hel te branden. Pastor Greg Locke reageerde dat iedere knie zal buigen en iedere tong zal toegeven dat Jezus Christus onze heer is. Todd Starnes, eerder werkzaam bij Fox, schreef op zijn website: „De hel is niet om te lachen. Heb berouw, Mr. Reagan!” Omdat het spotje tijdens het debat over de Democratische kandidaatstelling voor het presidentschap werd uitgezonden, legden de gelovige critici een verband met de Democratische Partij: „Deze mensen zullen de structuur (the very fabric) van deze samenleving vernietigen!”, aldus Pastor Greg Locke.

Denkfouten herkennen en vermijden voor beginners

Bespreking van Jeroen Hopster en Maarten Boudry:
Alles wat in dit boek staat is waar – en andere denkfouten

René van Elst

Twee *up and coming* jonge filosofen, de een Belg, de ander Nederlander, de een nog meer aan de weg timmerend dan de ander, hebben elkaar gevonden en het product van deze binationale denkunie is een aardig boek dat ons met de neus op ons 'kromdenken' drukt. Maarten Boudry (Moorslede 1984) en Jeroen Hopster (Amsterdam 1987) schreven in de loop van enkele jaren stukjes over wat je zou kunnen noemen 'onzindelijk denken' voor *Filosofie Magazine* in de rubriek 'Denkfouten'; die stukjes vinden we nu, uitgebreid en geactualiseerd, als hoofdstukken terug in *Alles wat in dit boek staat is waar – en andere denkfouten* (uitgeverij Polis, België, 2019). Van de 49 hoofdstukken zijn er 24 geschreven door **Hopster** (foto rechts) en – reken maar uit – 25 door **Boudry** (foto links). Een speciale volgorde heb ik niet kunnen ontwaren.

Elk hoofdstuk behandelt een denkfout, in enkele hoofdstukken komen ook meer denkfouten aan de orde. Het gaat daarbij niet om allerlei onjuiste

gedachten, al of niet uitgesproken, die gewoon vergissingen zijn of berusten op wanen of op onjuiste of niet goed opgevangen informatie. Dus als iemand tegen een huisgenoot zegt "Ik dacht dat jij de voordeur op slot had gedaan," terwijl dat niet gebeurd is, dan is dat geen denkfout zoals in dit boek wordt behandeld. Het gaat de auteurs om valse (d.w.z. gebrekkige, ongeldige, onaanvaardbare) argumenten die gebruikt worden bij het naar

voren brengen van ideeën en om dito tegenwerpingen. Verkondigde ideeën kunnen, ook als ze in brede kring aanvaard worden, op denkfouten berusten of denkfouten bevatten. Voorbeelden van denkfouten zijn in ruime mate te vinden in de discussies over

maatschappelijke vraagstukken waarvan iedereen via de media kennis kan nemen en waaraan velen via het internet meedoen. De auteurs verwijzen dan ook regelmatig naar thema's die de meeste lezers bekend zullen zijn en snijden daarbij heel actuele punten aan. Wie over valsheid spreekt, moet ook iets kunnen zeggen over waarheid en over zekerheid van kennis. Dat zijn kernpunten van de filosofie, die in dit boek 'spelenderwijs' aan de orde komen.

Argumenten en drogredenen

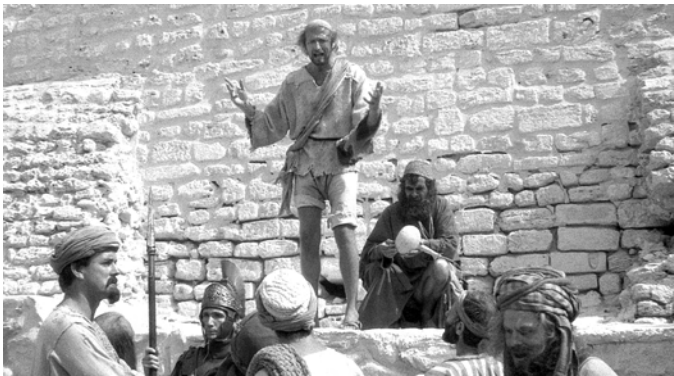
Boudry en Hopster noemen argumenten 'wapens waarmee mensen ten strijde trekken in de opinie-oorlog.' Een argument is een grond of reden die je aanvoert voor de juistheid van een bepaalde uitspraak of voor de wenselijkheid van een bepaalde handelwijze. Een vals argument wordt een drogreden genoemd. De valsheid van een drogreden springt niet altijd direct in het oog; daarbij komt dat de valsheid een bewuste redeneertruc kan zijn maar ook uit onzorgvuldig denken kan voortvloeien. Het komt nogal eens voor dat in tegenargumenten niet de argumenten worden bestreden, maar dat wordt gepoogd de persoon die ze naar voren brengt in diskrediet te brengen. Ik noem Greta Thunberg als recent geval.

Op de Wikipedia-pagina "Argument (logica)" kunnen we een hele trits voorbeelden van drogredenen vinden; geen uitputtende lijst omdat men op talloze manieren foutief kan redeneren. Het hier besproken boek biedt een veel beter aansprekende manier om kennis te maken met een flink aantal drogredenen, dan de droge Wikipedia-opsomming. Het

is in begrijpelijke taal geschreven en onderscheidt zich in gunstige zin van nogal wat andere recente boeken door het ontbreken van foutjes. De beide auteurs zijn in taalgebruik nauwelijks van elkaar te onderscheiden; hoogstens een enkele keer zien we bij Boudry een begrip of zinswending met een Vlaams trekje – daar is natuurlijk geen enkel bezwaar tegen.

De auteurs roepen op tot zelfreflectie; die passen zij hier en daar ook op een leuke manier toe op wat ze zelf schrijven. Ze komen met nieuw ontdekte denktrucs met intrigerende namen, zoals de wij-bak, neusdrukken, wafelijzermoraal en applausargument. Ook een mooie is de 'censuurschwalbe'. En heeft u wel eens van 'keerpuntitis' of de 'octopusdenkfout' of de 'Messiasdenkfout' gehoord? Wat deze termen inhouden, ga ik hier natuurlijk niet onthullen. Ik geef alleen als hint dat de Messiasdenkfout verwijst naar een komische scène uit de film *Monty Python's Life of Brian*.

Sommige beweerde denkfouten, bijvoorbeeld 'dat elk beroep op autoriteit moet worden gemeden' worden zinnig gerelativeerd (p. 33). Filosofen worden op de hak genomen voor zaken als moeilijk en breedsprakig taalgebruik, het gebruik van gewichtige hoofdletters: de Ander, het Reële, het Zijn (p. 52) en het keihard ontkennen van triviale waarheden als lokkertje voor een boek (p. 54). Complottheorieën (die meestal uit een complex van denkfouten bestaan) komen aan de orde; een afdoende remedie daartegen mogen we noch in dit, noch in enig ander boek verwachten. En we worden gemaand om niet al te vlot gebruik te maken van Latijnse termen, zoals *ad populum* of *ad hominem*, om argumenten van anderen mee van tafel te vege (p. 66 e.v.)

Kortom: een goed verteerbaar en aanbevelenswaardig boek voor beginnende denkers en debaters, maar ook doorgewinterde filosofen kunnen er ideeën uit opdoen.

Opmerkingen/aanvullingen

- Niet alleen argumenten in de gebruikelijke zin des woords komen ter sprake, maar ook andere vormen van onzuiver denken en manieren om mensen op het verkeerde been te zetten. Een voorbeeld

vinden we in het hoofdstuk over "fobieën". De auteurs signaleren een neiging in samenleving en media om bepaalde vormen van hekel, haat en afkeer **fobieën** te noemen; ten onrechte, omdat fobie **vrees** betekent. Potenrammers (lieden die homo's in elkaar slaan) hebben geen last van homofobie, dus homovrees, maar van homohekel, -haat of -afkeer. Wie kritiek heeft op de islam, maakt een goede kans van islamofobie beticht te worden, ook als er van vrees (voor de islam of islamisering) geen sprake is. Wat Boudry en Hopster misschien ook nog hadden kunnen signaleren, is het toenemend gebruik van de term *racisme* om mensen in diskrediet te brengen die kritiek hebben op dingen die niets met "ras" te maken hebben, zoals religie, cultuur, tradities of de politiek van een bepaald land.

- Het valt op dat Jeroen Hopster meteen in de eerste zin van het eerste hoofdstuk het eten van vlees noemt als iets wat niet met een perfecte moraal te verenigen valt; hardnekkige "carnisten" zijn nu dus gewaarschuwd.
- Ik schreef hierboven over het ontbreken van foutjes; ik liep wel tegen een inhoudelijke onjuistheid aan; niet echt belangrijk, maar nu ik toch aan het typen ben... Op pag. 108 schrijft Hopster dat een koning aan Archimedes had opgedragen om vast te stellen of een kroon wel van puur goud was gemaakt. "In gedachten verzonken nam hij [Archimedes] een bad, en voelde dat hij lichter werd terwijl hij in het water zakte. Plots beseftte hij dat hij door de opwaartse kracht van het water het volume kon vaststellen van het lichaam erin. Daarmee kon hij de densiteit meten en vergelijken met die van een zuivere klomp goud."

De legendarische vondst van Archimedes had echter niets te maken met 'lichter worden' en de 'opwaartse kracht' van het water; de heer A. zag het water in zijn badkuip stijgen en kwam zo op het idee om het volume van de kroon te bepalen door die in een bak water met nauwkeurig bekende afmetingen te dompelen en de stijging van het water te meten. Gelukkig had hij toevallig twee kronen in zijn

badkamer liggen (plaatje) om mee te experimenteren. Uit gewicht en volume kon hij vervolgens de soortelijke massa berekenen en die kon hij vergelijken met de s.m. van goud.

- Boudry, bekend staand als pleitbezorger van de waarheid, maakt in het hoofdstuk 'Gelegenhedsrelativisme' terecht gehakt van "postmodernisten die orakelen dat de werkelijkheid slechts een sociale constructie is en dat waarheid een product is van machtsstructuren" en van "relativisten die beweren dat wetenschap gewoon een westers 'narratief' is, zoals de Navajo-indianen en de Bosjesmannen hun eigen 'narratief' over de wereld hebben." (p. 82/83)
- Een ander belangrijk punt dat aan de orde komt, is dat de logische mogelijkheid dat iets bestaat (bijvoorbeeld God, of Russell's theepot in een baan om de zon) op zich geen bevestiging van dat bestaan is en altijd moet worden afgewogen tegen de

waarschijnlijkheid ervan (p. 86-88). Hetzelfde geldt voor het zgn. Matrix-denken, de 'theorie' dat onze werkelijkheid eigenlijk een simulatie is; je kunt ervan uitgaan dat dat *mogelijk* is, maar die mogelijkheid hoeven we bij gebrek aan concrete aanwijzingen geen grote kans te geven (p. 124).

Gedachten over artikel 1 van de Grondwet

Giel Smeets

Bij dezen geef ik u mijn gedachten over artikel 1 van de Grondwet. Dit naar aanleiding van het artikel *Seksuele geaardheid in de Grondwet* van Anton van Hooff in De Vrijdenker 2019-07.

"Iedereen moet volgens zijn geweten handelen." Dat is mijn voorstel voor artikel 1 van de Grondwet.

Volgens het bestaande artikel 1 zou de individuele Nederlander niet mogen discrimineren.

Maar discriminatie is toevallig de basis van de evolutie. Goed kiezen om aan je levensbehoeften te voldoen voor het behoud van het individu en het behoud van de soort. Goed uitkijken wat je eet en drinkt en waar je veilig voelt en welke andere levende wezens jou helpen en welke een gevaar vormen. Altijd op zoek naar het beste eten en drinken, huisvesting en veiligheid en liefde en zorg.

Door goede discriminatie, eeuwenlang, bestaan we als hoog ontwikkelde diersoort. Daarom hebben we onze zintuigen, ons zesde zintuig en ons verstand. Volgens de natuur moeten we juist discrimineren.

Het meest helpende andere levende wezen is je echtgenoot of echtgenote. We moeten aan de meest passende kandidaat onze huwelijksrouw en zorgzaamheid aanbieden. Vervolgens moeten we onze kinderen boven alle anderen positief discrimineren met liefde en zorgzaamheid. Dat geldt ook in afnemende mate voor het hele gezin, de familie, de sociale samenhang, de stam, de burens, het volk, enzovoorts.

Iedereen is door de natuur en de evolutie verplicht om zijn persoonlijke volgorde van positieve discriminatie ('Aan wie besteed ik mijn beperkte vermogen aan liefde, zorgzaamheid en geld?') te bepalen volgens zijn geweten. Daardoor ontstaat een levensvatbare stabiele en vredige samenleving. De evolutie leidt tot het geweten.

De wetgever mag dus zeker niet discrimineren, maar de grondwet discrimineert zelf ook, zie artikel 2:

1. De wet regelt wie Nederlander is.
2. De wet regelt de toelating en de uitzetting van vreemdelingen.

De kerk-gezindheid van de gemeentelijke bevolkingsboekhouding

Jacques Nas

Inleiding

Op 23 maart 1943 werd een aanslag gepleegd op het bevolkingsregister van Amsterdam. Omdat in de gemeentelijke bevolkingsregisters de kerkelijke gezindte was genoteerd, dachten de verzetsstrijders dat met de vernietiging van de kaartenbakken Joden moeilijker te vinden zouden zijn door de Gestapo. Het herinneren aan het motief voor deze aanslag kan 75 jaar later nog dienen als beeldend argument tegen de registratie van de godsdienst door de overheid. Maar direct na de bevrijding had men daar geen oog voor.

Discussie kwam er pas in de jaren 70. De godsdienst als gegeven is in 1999^[1] weliswaar op zichzelf uit de registers verwijderd, maar tot op de dag van vandaag (2019) wordt het bevolkingsregister gebruikt voor het bijhouden van de kerkelijke ledenadministratie. Hoewel de Tweede Kamer in 2015 per motie had gevraagd om dit gebruik te beëindigen en de toenmalige minister Plasterk van Binnenlandse Zaken toezegde daar gehoor aan te zullen geven, hebben de onderhandelaars van de kabinetformatie van 2017 de klok weer teruggedraaid.

Vanuit het (vrijwel) algemeen aanvaarde standpunt dat de staat niets te maken heeft met de godsdienst van de burgers is dit een wonderlijke gang van zaken. Om daarvan iets meer te kunnen begrijpen wordt in dit opstel de geschiedenis van de wetgeving over dit onderwerp nagegaan.

Na de aanslag op het Amsterdamse Bevolkingsregister

De Franse tijd. Onteigening en compensatie

Het bevolkingsregister is in de Napoleontische periode in Frankrijk ingevoerd vooral ten behoeve van de militaire dienstplicht en de belastingheffing. Voordien waren in Europa alleen de kerkelijke registers van geboorte, huwelijk en overlijden (de burgerlijke stand) bronnen van informatie over afstamming en familierelaties. Maar

er waren geen doorlopend bijgehouden registers met gegevens van alle ingezetenen. In 1811, de inlijving bij Frankrijk, werd ook hier de burgerlijke stand staatszaak. Van een bevolkingsregister is in Nederland pas sprake na 1850, in de vorm van een wettelijke verplichting voor de gemeenten. Daar hielden zich niet alle gemeenten even nauwgezet aan. Daarom werd bij wet van 1887^[2] de verplichting kracht bijgezet met een strafbedreiging en een bevoegdheid voor de regering om voorschriften te geven omtrent het aanleggen en bijhouden van bevolkingsregisters.

De kerken konden na de Franse periode voor hun ledenadministratie putten uit de gemeentelijke bevolkingsboekhouding (burgerlijke stand en bevolkingsregister), waarin ook de kerkelijke gezindte was opgetekend. De idee van compensatie voor de door de staat overgenomen functie als rechtsgrond voor deze dienstverlening aan de kerken klinkt tot op heden door in de discussie.

1948: Terug naar 1887

Ook na de tweede wereldoorlog was er iets te restaureren. De Duitse bezettingsmacht had namelijk leges ingevoerd voor het verstrekken van gegevens aan de kerken. Bij wet^[3] en besluit^[4] van 1948 werd de tekst van de toen nog geldende wet van 1887 met kleine wijzigingen in ere hersteld en opnieuw gepubliceerd. Met het effect dat inlichtingen uit de registers aan “kerkgenootschappen en rechtspersonen welke, hoewel geen kerkgenootschap zijnde, geacht kunnen worden daarmee gelijk te staan” weer kosteloos verstrekt werden. Het ten onrechte betaalde kon bij de gemeente worden teruggevraagd. Niet alleen de Duitse ingreep werd “geacht nimmer te hebben gegolden”. Ook de gedachte aan misbruik van de registratie van de kerkelijke gezindte leek uit het geheugen verdwenen.

De wet van 1887 is tot 1994 de wettelijke grondslag voor de bevolkingsregisters gebleven. Het aanleggen en bijhouden van de registers was een verplichting voor de gemeenten. Ook de strafbepaling uit 1887 is zo lang ongewijzigd geldend gebleven, inclusief de hoogte van de straffen.

Het overtreden van de op grond van de wet uitgevaardigde besluiten werd als overtreding beschouwd en gestraft met hechtenis van ten hoogste 14 dagen of een geldboete van ten hoogste honderd gulden. Deze bepaling was weliswaar in eerste aanleg gericht op de gemeenten, maar gold via de uitvoeringsbesluiten ook de ingezetenen.

De regeling van 1967. Persoonskaart met vak 6: Kerkel. gez.

Het eerste naoorlogse besluit, dat van 1967^[5], vervangt een besluit uit 1936, en is nog steeds gebaseerd op de wet van 1887. Artikel 5 verplicht een ieder aan het gemeentebestuur alle inlichtingen te verstrekken die nodig zijn voor de bevolkings- en verblijfsregisters. De

strafbepaling uit de wet is hierop van toepassing. De bijlage bij de wet bevat een verplicht te gebruiken model van de persoonskaart die van ieder kind bij de geboorte moet worden aangelegd. In vak 6 moet “Kerkel. gez.” worden ingevuld. Terzijde: wat met de bril van het heden opvalt is dat ook “beroep” (vak 7) als een identiteitsgegeven werd gezien. Zij het dat de minister al rekening hield met de vluchtigheid van dit gegeven: “De vermelding geschiedt in uitwisbaar potloodschrift”. Des te meer valt op dat zo'n toevoeging ontbreekt bij vak 6.

Een Amsterdamse persoonskaart (deze is van Gerard (Kornelis van het) Reve)

De godsdienst werd nog niet als zo veranderlijk gezien. (“Wie is dat? De katholieke groenteboer van de Nieuwstraat.”) Een bepaling over het recht van burgers om de over hen opgenomen gegevens te laten wijzigen ontbreekt. Aangenomen mag worden dat burgers wel een verzoek konden indienen tot wijziging bij het gemeentebestuur, en dat de gemeente bevoegd is die wijzigingen op de persoonskaart door te voeren, mits zij dat doen “door middel van een schrijfmachine voorzien van duidelijke letter- en cijfertekens”. Maar de gemeente is tot niets verplicht^[6].

Wat betreft het verstrekken van gegevens uit het bevolkingsregister worden de kerkgenootschappen en andere “genootschappen op geestelijke grondslag” op één lijn gesteld met overheidsinstanties. De inlichtingen die zij vragen “kunnen niet worden geweigerd”^[7]. De gemeenten mogen wel een (bescheiden gebleven) tarief vragen voor het verstrekken van inlichtingen aan derden. In 1968^[8] wordt hieraan een wettelijke grondslag gegeven, maar de kerken worden uitgezonderd van een heffing. Er is geen beperking tot bepaalde gegevens of tot alleen de personen met een aantekening van de gezindte van het vragende genootschap. Dit laatste is bij de voorbereiding van het besluit wel overwogen, maar stuitte op bezwaren van de zijde van de kerken. Zij wilden ook gegevens van gezinsleden die niet zelf een aantekening van de kerkelijke gezindte op hun persoonskaart hadden, en deden met succes een beroep op hun bijzondere positie: wij moeten niet op één lijn gesteld worden met private organisaties.^[9]

1973-1976: Eerste discussies

In 1973 speelde de boycot van Israël door de Arabische landen in het handels- en personenverkeer. Deze landen vroegen een 'niet-jood-verklaring'. Dit werd op aanwijzing van de minister van Binnenlandse Zaken snel geblokkeerd door kerken, notarissen en

gemeentebesturen. In vervolg daarop stelde het PvdA-Kamerlid Franssen voor het eerst in deze geschiedenis het registreren van de kerkelijke gezindte op zichzelf ter discussie. In deze periode werden ook al voorbereidingen getroffen voor een centrale automatisering van de bevolkingsregisters. De Joodse kerkgenootschappen verzochten om de kerkelijke gezindte daarin niet op te nemen, met een verwijzing naar de tweede wereldoorlog.

De Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) vroeg zich eveneens af of registratie van de kerkelijke gezindte wel een overheidstaak was, en of men burgers daartoe kon verplichten. De VNG wees verder op de gevaren van misbruik: WOII en, actueel, de 'niet-jood-verklaringen'.

In 1978 gaf het Interkerkelijk Overleg in Overheidszaken (CIO) op een eerdere uitnodiging van minister van Binnenlandse Zaken De Gaay Fortman (AR) in het kabinet Den Uyl (PvdA, D66, PPR, KVP en AR) zijn zienswijze. De registratie van de kerkelijke gezindte in het bevolkingsregister is een verkregen recht van de kerken en voor hen van groot praktisch belang voor het bijhouden van hun eigen ledenadministratie. Zij vragen de minister handhavend op te treden tegen gemeenten die de kerkelijke gezindte niet meer registreren. De privacy van de burgers wordt door de ambtelijke geheimhoudingsplicht voldoende beschermd. De kerken vinden overigens zelf dat het lidmaatschap van een kerk een openbaar gegeven is en geen privézaak. Wat betreft het misbruik voor de Jodenvervolging in de bezettingstijd merken de briefschrijvers op dat in eerste instantie niet de gemeentelijke bevolkingsboekhouding gebruikt is.^[10]

Dit argument heeft de bezwaren in Joodse kring tegen registratie van de godsdienst door de overheid, in welk register dan ook, begrijpelijkerwijs niet weggenomen. Zij hebben dan ook nooit deelgenomen aan de later tot stand gebrachte arrangementen tot koppeling van bevolkingsregister en kerkelijke ledenadministratie.

1982: Verplichting tot opgave van kerkelijke gezindte vervalt

In 1982, tijdens de korte periode van het kabinet Van Agt III (CDA, PvdA, D66; minister van Binnenlandse Zaken Van Thijn), komt een belangrijke wijziging van het Besluit bevolkingsboekhouding tot stand^[11]. De verplichting tot het opgeven van de kerkelijke gezindte, en dus de strafbaarstelling, vervalt voor wie verklaart daartegen bezwaar te hebben, vooruitlopend op een nadere overweging of het nog wel juist is de registratie van dit gegeven op zichzelf te handhaven. De minister wil hierover overleg met het CIO. Vak 6 blijft blank voor wie de registratie weigert of wie “geen” opgeeft. Wie dat wil, kan de oude aantekening laten schrappen; voor hem of haar wordt een nieuwe persoonskaart aangemaakt met een blank vak 6. Het verbod op het verstrekken van verklaringen over de gegevens van vak zes (de niet-jood-verklaringen) krijgt in het besluit een wettelijke grondslag. Ten slotte komt er een inzagerecht van de geregistreerde in zijn of haar gegevens.

De voorgeschiedenis in 1981^[12] van deze wijzigingen is interessant omdat daaruit blijkt dat er al eerder serieuze discussie is geweest tussen ministers over het blijven registreren van de godsdienst. Het eerste

ontwerp, van minister Wiegel (VVD) bespreekt al in de toelichting het geheel stoppen in verband met “bestaande bezwaren” (gewijzigde opvattingen over de privacy en de niet-jood-verklaringen). Maar verwerpt dit wegens het belang voor de kerkelijke ledenadministraties. Aan de bezwaren wordt tegemoet gekomen door de verplichting tot het opgeven van de gezindte te laten vervallen voor wie daar schriftelijk bezwaar tegen maakt en een verbod op het afgeven van verklaringen over de gezindte.

Hans Wiegel in 1981

Op aandringen van verschillende ministeries vervalt de eis van “schriftelijk” en wordt het blanke vak 6 geïntroduceerd. Op verzoek van minister van Justitie (De Ruiter, CDA) wordt in de toelichting bij het besluit uitdrukkelijk aangekondigd dat het registreren van de gezindte op zichzelf ter discussie zal worden gesteld. Omdat kort na het aanvaarden van het ontwerp door de ministerraad verkiezingen werden gehouden voor de Tweede Kamer en het kabinet demissionair werd, is het besluit naar het Staatsblad geleid door de nieuwe minister Van Thijn (PvdA). Met nog een minieme wijziging op advies van de Raad van State: de nieuwe persoonskaart in plaats van de doorhaling.

De wijziging is principieel belangrijker dan praktisch. Nieuwe inschrijvingen betreffen immers vooral pasgeborenen, voor wie de ouders de gegevens verstrekken. En weinigen zullen de moeite genomen hebben om hun gegevens te laten aanpassen.

1976-1984: Er komt geen centrale rijksdienst personenadministratie

Vanaf midden jaren 70 willen achtereenvolgende kabinetten verbetering aanbrengen in de betrouwbaarheid van de bevolkingsadministratie en een efficiënter uitwisseling van gegevens daaruit met de verschillende overheidsinstanties. Daartoe zou een centrale personenadministratie moeten worden ingevoerd (bovenop de gemeentelijke boekhouding). Dit streven heeft later onder meer geleid tot het sociaal-fiscaal nummer en het huidige burgerservicenummer voor de personenidentificatie. Dit blijft hier buiten beschouwing. In 1976 wordt een voorontwerp van wet op de centrale personenadministratie gepubliceerd. Belangrijke elementen zijn de instelling van een centrale rijksdienst en het invoeren van een administratienummer voor de uitwisseling van gegevens. Het stuit op hevig verzet van de VNG^[13]. De gemeenten kunnen dat efficiënter en

goedkoper. Een rijksdienst is overbodig. Het administratienummer roept privacy-bezwaren op.

Pas in 1982 wordt een wetsontwerp ingediend^[14]. De centrale rijksdienst en het administratienummer zijn gehandhaafd.

Godsdienst en beroep zijn niet opgenomen in de lijst van gegevens die bij uitsluiting van andere opgenomen worden, en het ontwerp voorziet in een recht van de burger tot verbetering of wijziging van zijn of haar gegevens.

De instelling van een centrale dienst is echter gedacht bovenop de gemeentelijke persoonsregisters waaruit de kerken putten, dus voor wat dat betreft zou alles bij het oude blijven. Verder dan een eerste negatieve reactie van de zijde van de Kamer (het voorlopig verslag) is de behandeling niet gekomen.

Discussies in aanloop naar de wet van 1994

Het kabinet wil de kerkelijke gezindte niet meer registreren

In november 1984 bericht staatssecretaris in het kabinet Lubbers I (CDA, VVD) Van Amelsvoort (CDA) in een brief aan de Kamer^[15] in de eerste plaats dat hij afziet van een aparte centrale dienst. Hij wil nu verbetering bereiken door een landelijk systeem van automatisering van de gemeentelijke bevolkingsadministratie (GBA) dat de inmiddels beduimelde persoonskaarten moet vervangen.

Marius van Amelsvoort in 1974

Maar binnen het kader van dit verhaal is vooral de volgende passage van belang:

De kerkelijke gezindte of levensbeschouwing is niet opgenomen in het gegevenspakket van de GBA. Daarbij heb ik voorts overwogen dat dit gegeven reeds in de huidige bevolkingsadministratie sterk in betrouwbaarheid is afgenomen. De kerkelijke gezindte of levensbeschouwing wordt immers bij geboorte opgegeven zonder dat daartoe een verplichting bestaat. Wanneer zich wijzigingen in dit gegeven voordoen is de burger, die dit gegeven meer dan voorheen tot zijn persoonlijke levenssfeer rekent, evenmin verplicht deze op te geven. Het Interkerkelijk Contact in Overheidszaken (CIO) heeft mij schriftelijk laten weten het onder voorwaarden aanvaardbaar^[16] te vinden dat de

aantekening kerkelijke gezindte zal vervallen. Ik ben het CIO erkentelijk voor het begrip dat zij daarmee getoond hebben voor de beslissing die het kabinet in deze heeft genomen. Ik ben thans in gesprek met de kerken om eerst tot een overgangsregeling op dit terrein te komen die ertoe leidt dat de kerken de administratie van dit gegeven overnemen.

Maar de kerken willen de verhuisberichten van alle inwoners

Meer dan een jaar later^[17] meldt dezelfde staatssecretaris dat hij nog geen overeenstemming heeft bereikt met het CIO. Het CIO wil volgens de staatssecretaris te veel, namelijk dat de GBA de wijzigingen in de gegevens van het bevolkingsregister en van de burgerlijke stand (huwelijk, scheiding, kinderen e.d.) van alle ingeschrevenen doorgeeft, dus niet alleen van die met een aantekening van de kerkelijke gezindte in vak 6 van de persoonskaart. De gehele bevolking. Het CIO heeft het blijkbaar hoog opgespeeld. De staatssecretaris meldt dat het CIO de kwestie heeft aangekaart bij de minister-president (Lubbers, CDA). De staatssecretaris doet geen verslag van de motieven van de kerken; waarschijnlijk willen zij de gelegenheid krijgen om bij verhuizing, geboorte, huwelijk en overlijden, personen die niet bij de lokale kerk bekend zijn, met een pastoraal bezoek te vereren.^[18]

Private organisatie met rechten als publieke?

De volgende passage uit dezelfde brief is de moeite waard om hier volledig op te nemen. Niet alleen is hier een zekere ontstemming te proeven over de opstelling van het CIO, maar ook is van belang dat de naar voren gebrachte overwegingen in gespannen verhouding staan tot de argumentatie van het kabinet in latere jaren. *Voor het gehele gebied «verhouding Kerk en Staat» is inmiddels een adviescommissie geïnstalleerd. Voor wat betreft de GBA kan worden vastgesteld dat het overleg met het CIO tot nu toe niet tot een acceptabele oplossing heeft geleid. Op verzoek van de opdrachtgever^[19] is tijdens de definitiefase wel aandacht aan deze problematiek besteed. De primair bepalende vraag die daarvoor beantwoord moet worden luidt of het binnen de doelstelling van de GBA mogelijk moet c.q. mag zijn om informatieverstrekkingen aan niet-(semi-) overheidsorganen te realiseren. Voornog wordt uitgegaan van de vooronderstelling dat deze informatievoorziening niet binnen de doelstelling past. Door een positieve benadering van deze vraagstelling is het risico niet uitgesloten dat het karakter van de GBA van basisregistratie voor persoonsgegevens verschuift naar een geavanceerd uitgevoerde, door de overheid bijgehouden, ledenadministratie van maatschappelijke organisaties of personen. Door het toelaten van de kerkgenootschappen binnen de doelstelling wordt de GBA-deur opengezet voor andere, al dan niet maatschappelijke, organisaties (Rode Kruis, ANWB, vakbonden etc.). Indien, afgezien van de overige vraagpunten op het terrein van de scheiding tussen Kerk en Staat en de financiële voorzieningen daarbij, ten behoeve van de kerkgenootschappen toch wordt besloten deze opening te bieden, zou deze geboden kunnen worden door het kwalificeren van de kerkgenootschappen (individueel dan wel gezamenlijk)*

als spontane^[20] afnemers van GBA-informatie, zodat de kerkgenootschappen bij wijziging van de gegevens daarover ogenblikkelijk via het GBA-netwerk worden geïnformeerd. Uiteraard zullen dan de kerkgenootschappen wel dienen te voldoen aan de voor de afnemers van spontane informatie geformuleerde eisen, te weten:

- a. de afnemersindicatie wordt geplaatst door het gemeentebestuur op aangifte van de afnemer (i.c. het kerkgenootschap);*
- b. de informatieverstrekking kan uitsluitend plaatsvinden als daaraan een wettelijke titel ten grondslag ligt. Volledigheidshalve wordt opgemerkt dat de WPR^[21] deze wettelijke titel niet verleent.*

De staatssecretaris geeft hier tijdens de onderhandelingen met de kerken via de Kamer een duidelijke boodschap aan het CIO: Wie het onderste uit de kan wil krijgt het deksel op de neus.

De Kamer komt bijna een jaar later aan het woord^[22]. Intussen heeft het ministerie laten weten^[23] dat een “Stichting Interkerkelijke Ledenadministratie” (SILA) is opgericht, die open zal staan voor alle “kerkgenootschappen en genootschappen op geestelijke basis” en dat 15,5 miljoen gulden is toegezegd om de kerken in staat te stellen een eigen ledenadministratie op te bouwen. De kerken hebben ingebonden: zij krijgen via de SILA alleen de mutaties van hun eigen leden.

Voor een goed begrip: Het was de bedoeling dat niet meer de precieze kerkelijke gezindte in het register zou blijven; het ging er uitsluitend om of de mutaties wel of niet aan de SILA moesten worden doorgegeven.

De Kamer wil de kerken behandelen als andere private organisaties

Woordvoerders van VVD (regeringspartij) en PvdA (oppositie) nemen een voorschot op de discussie over de precieze status van de kerken in de komende wet. Zij willen niet dat de kerken op één lijn worden gesteld met de (semi-)overheidsorganen voor wie de wet is bedoeld. De motie De Visser (PvdA)^[24] gebruikt voor de motivering de tekst van de staatssecretaris van 25 april 1986 over het risico dat de GBA (indien de kerken behandeld zouden worden als andere private organisaties maar wel dezelfde ruime gegevensverstrekking gegund zou worden als de publieke organisaties), zou verworden tot een door de overheid bijgehouden ledenadministratie van maatschappelijke organisaties. De motie vraagt de kerken als gebruikers van de GBA dezelfde status te geven als andere private organisaties.

Het kabinet construeert een derde weg

De motie plaatst de staatssecretaris voor het blok. Hij mag de kerken niet op een lijn plaatsen met de publieke organisaties, maar vraagt van hem een constructie die de poort open is voor alle anderen. De motie is alleen te begrijpen vanuit de veronderstelling dat de indiener de beoogde ruime verstrekking zelf wil blokkeren. De staatssecretaris ontraadt, maar de motie wordt toch aangenomen op 24 februari 1987 met alleen de confessionele partijen tegen. Politiek pikant is dat regeringspartij VVD voor de motie heeft gestemd. Staatssecretaris De Graaff-Nauta (CDA) reageert op 27 april met een brief^[25]. Zij is van plan de SILA een plaats te geven naast andere derden “met een zodanige taak in

het openbare leven dat ... ik hen de mogelijkheid wil geven gebruik te maken van het netwerk^[26]. Zij denkt dan aan pensioenfondsen, instellingen voor gezondheidszorg en onderwijs. Zij wijst er verder op “dat aan de SILA slechts die persoonsgegevens verstrekt worden die ook vrijelijk aan alle andere derden verstrekt kunnen worden”.

In het plenaire debat dat hierop volgt^[27] komt de aap uit de mouw. De Visser vraagt of de aansluiting van de kerken op het GBA-netwerk wel noodzakelijk is. Waarom zouden de kerken hun ledenadministratie niet op dezelfde wijze kunnen organiseren als andere massa-administraties die daar wel in slagen, bijvoorbeeld met behulp van het PTT-verhuisbericht?

Kohnstamm (D66) acht het onjuist dat de gemeenten zonder zelf te verifiëren of hun burgers dat wel willen zonder meer de opgave van leden door de SILA zouden moeten accepteren. In het debat zijn vraagtekens geplaatst bij het aantal van 10 miljoen leden dat de SILA heeft genoemd^[28]. “Is dat niet de kat op het spek binden?” “Dode zielen?” “Zal de SILA ook worden gebruikt om beslissingen te onderbouwen in de sfeer van onderwijs, gezondheidszorg, welzijn, subsidies enzovoorts?”^[29] Kohnstamm dient twee moties in die vragen dat de gemeenten zelf hun burgers toestemming vragen voor het automatisch verstrekken van hun gegevens aan de SILA, en dan niet via 'ja mits geen bezwaar', maar via expliciete toestemming. De staatssecretaris blijft erbij dat men op de kerken moet vertrouwen, die hebben toegezegd hun leden actief te zullen informeren. Kohnstamm wil dat eventueel ook de SILA de kerkleden om expliciete toestemming vraagt. Beide moties^[30] zijn aangenomen op 10 juni 1987 met alleen de stemmen van de confessionele fracties tegen. Minister Van Dijk (CDA) reageert met een uitvoerige brief op 1 februari 1988^[31]. Na een gedetailleerde technisch precieze uiteenzetting van de beoogde gang van zaken (hierna weergegeven bij het wetsvoorstel) concludeert hij dat er voldoende waarborgen zijn dat niemand tegen zijn wil een SILA-indicatie krijgt en dat de in de moties verlangde werkwijze onnodig omslachtig en duur is voor kerken en gemeenten.

Jacob Kohnstamm

Wordt vervolgd

- [1] Wet Gemeentelijke Basisadministratie Persoonsgegevens Stb. 9 juni 1994, Nr. 494, art. 129
- [2] Wet van den 17den April 1887, Stb. 1887, No. 67.
- [3] Wet van 24 Juli 1948 tot vervallenverklaring van het legesbesluit Bevolkingsregisters etc., Stb 1948, No. I 335.
- [4] Besluit van 26 Augustus 1948, houdende bekendmaking van de tekst van de Wet van 17 April 1887 etc., Stb. 1948, No. I 393.
- [5] Besluit bevolkingsboekhouding van 29 augustus 1967, Stb. 442, 1967
- [6] De gemeentebesturen waren wel verplicht de gegevens periodiek te controleren. Ik herinner me persoonlijk een schriftelijke enquête met dat doel van de gemeente Nijmegen, en daarop als godsdienst te hebben ingevuld “geen”. Zonder dat dit leidde tot een wijziging op mijn persoonskaart, zoals later, na verhuizing, bleek.
- [7] Art. 90, lid 2.
- [8] Stb. 1968, nr. 244.
- [9] Frits van Spaendonck, Tussen overheid en kerken, SILA 2011, pag. 18.
- [10] Het is juist dat de bezetter al eerder een effectiever middel had om de bevolking te controleren: het algemeen verplichte persoonsbewijs, met een eigen landelijk register in Den Haag. Daar was bij joden een J op aangebracht.
- [11] Besluit van 16 februari 1982, Stb 79, in werking getreden op 1 januari 1983.
- [12] Nationaal Archief, Den Haag, notulen van de ministerraden van 10 februari en 22 mei 1981, nummer toegang 2.02.05.02, inventarisnummer 3230-3241.
- [13] Nationaal Archief, Den Haag, Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG), nummer toegang 2.19.185, inventarisnummer 392.
- [14] Kamerstukken II 1981/1982, 17 298 Nrs. 1-2, januari 1982.
- [15] Kamerstukken II 1984/1985, 18 600 Nr. 23, 1 november 1984.
- [16] De formulering gaat uit van een recht van de kerken. Zie hiervoor de discussies tussen 1973-1976.
- [17] Kamerstukken II 1985/1986, 19 512 Nrs. 1-2, 25 april 1986.
- [18] Ook bij van Spaendonck is hierover niets te vinden, behalve dat de kerken ook gezinsleden in hun administraties opnemen; in de uiteindelijke regeling van 1994 krijgen de kerken via de SILA ook de namen van (gewezen) echtgenoten.
- [19] Een projectbureau van Binnenlandse Zaken in relatie tot ICT-bedrijven.
- [20] Zonder dat de afnemer daarom hoeft te vragen.
- [21] De Wet Persoonsregistraties die in deze periode in voorbereiding is.
- [22] Handelingen II 1986/1987, UCV 42-22, 26 januari 1987. En een plenair vervolg: Handelingen II 1986/1987, 50-2723, 17 februari 1987.
- [23] Kamerstukken II 1985/1986, 19 512, Nr. 3, en 1986-1987, 16 636, Nr. 12.
- [24] Kamerstukken II 1986/1987, 19512, Nr. 6, 17 februari 1987.
- [25] Kamerstukken II 1986/1987, 19512, Nr. 7.
- [26] Met 'gebruik maken van het netwerk' is bedoeld het ongevraagd verstrekken via een automatisch systeem van in dit geval adreswijzigingen en overlijden. Eerder werd dit spontane verstrekking genoemd.
- [27] Handelingen II 1986/1987, 83-4181, 3 juni 1987.
- [28] Een ruwe schatting op basis van gegevens van het CBS over de bevolking naar leeftijd en kerkelijke gezindte (op basis van enquêtes) komt uit op een zelfde orde van grootte. Maar dan wel inclusief de rooms-katholieken, die op dat moment niet deelnamen aan de SILA.
- [29] Het gebruik van het bevolkingsregister voor de raming van de behoefte aan confessioneel onderwijs door gemeentebesturen met een confessionele meerderheid is een traditionele doorn in het oog van de voorstanders van openbaar onderwijs.
- [30] Kamerstukken II 1986/1987, 19 512, Nrs. 8 en 9.
- [31] Kamerstukken II 1987/1988, 19 512, Nr. 10.

Het belang van de plurale samenleving

Reactie op Thomas Spickmann
"Dictatuur, niet alles was slecht!?"

Maarten Gorter

Geïnteresseerd las ik het artikel van Thomas Spickmann in de Vrijdenker van de afgelopen maand (2019-08). Hij schreef dat er mensen zijn in o.a. (Oost)-Duitsland, Roemenië en de voormalige Sovjet-Unie, die heimwee hebben naar totalitaire systemen die toen bestonden. Bepaalde zekerheden op economisch gebied en de eenvoud van de maatschappij waren voor veel mensen toen prettig.

Misschien wel de belangrijkste kracht van het totalitarisme waren de mythe van de "eenheid van het volk" en het daarmee verwerpen van de plurale samenleving. Uit de mythe van de "eenheid van het volk" vloeiden namelijk de duidelijkheid en eenvoud van de maatschappij voort. Ook het aanpraten dat men ergens bij hoorde, was een belangrijke truc om de massa achter het bewind te krijgen.

De nazi's hadden het dan ook uitvoerig over de *Volks-gemeinschaft* (Volksgemeenschap) ten tijde van het Derde Rijk. Iedere (wat zij zagen als) Ariër, ongeacht klasse of christelijke gezindheid, maakte deel uit van de *Volks-gemeinschaft*. In een diep verzuimd Europa waar klasse, (adellijke) afkomst of godsdienst bepaalde welke partij je stemde en bij welke groep in de samenleving je behoorde, was het nazisme voor veel Duitsers een geschikt alternatief voor de (gesegregeerde) plurale samenleving. Bij de communisten gaf het deel uitmaken

van het proletariaat dat streed tegen de almachtige kapitalistische elite ook een gevoel van gezamenlijkheid, zelfs mondiaal. De beroemde slogan van de machtige internationale vakbond Industrial Workers of the World was dan ook: "An injury to one is an injury to all". Zo geeft het verwerpen van de plurale samenleving sommige mensen een gevoel van zekerheid, vooral als het dient om de eigen sociale groep te beschermen tegen vermeende gevaren van de kant van anderen. Zulke gevaren kwamen volgens de totalitaire bewegingen voort uit wat de plurale samenleving deed om het volk te verdelen ten nadele van de *Volks-gemeinschaft* (nazi's) of om het proletariaat te onderdrukken ten gunste van de burgerij (communisten).

Vrijheid zolang we het maar eens zijn

Het belangrijkste voor de plurale samenleving zijn de mensenrechten die gegarandeerd worden door grondrechten en verdragen. De belangrijkste grondrechten voor de plurale samenleving zijn de vrijheid van me-

ningsuiting, vrijheid van godsdienst, vrijheid van vereniging (waar in Nederland het demonstratierecht onder valt) en het algemeen kiesrecht.

Vrijwel alle mensen in het Westen zijn voorstander van grondrechten maar dan wel het liefst voor de eigen groep. Veel mensen blijken het een stuk lastiger te vinden om grondrechten te erkennen voor andere groepen en mensen in de samenleving.

Zo is bijna iedereen in Nederland voorstander van grondrechten, echter blijkt uit een onderzoek dat mensen die klagen over "mensen die zich te snel gekwetst voelen" in één moeite door stellen dat het demonstratierecht voor anti-Zwarte Piet betogers ingetrokken zou mogen worden[1]. Als het gaat om de de vrijheid van godsdienst zien we dat van de machtige evangelische kiezers in de VS die zich zorgen maken over "religieuze vrijheid van christenen"[2] regelmatig meer dan 50% het eens is met de stelling: "There should be a complete and total shutdown of muslims entering the US[3]." Het beruchtste voorbeeld is Adolf Hitler, voor wie, na zijn mislukte staatsgreep van 8 november 1923 en zijn gevangenisstraf van 1924, in de jaren 1925-1928 een verbod gold op spee-

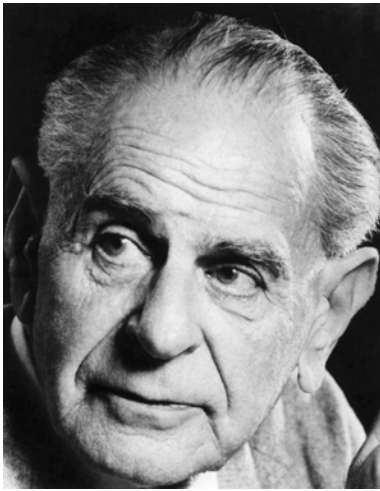
chen in het openbaar. De NSDAP en Hitler zelf, o.a. in Mein Kampf, beschuldigden de Duitse staat van censuur en beweerden dat de elite (waar Hitler vooral de Joden mee bedoelde) hem

mond dood wilde maken. Ironisch genoeg was één van de eerste maatregelen toen Hitler aan de macht kwam in 1933 het afschaffen van de vrijheid van meningsuiting. Toen hij de macht had, hechte hij geen enkel belang meer aan de vrijheid van meningsuiting noch aan andere grondrechten. De enige meningen die geuit mochten worden waren nazistische, waar Hitler en de nazi's zelf vrijheid van meningsuiting voor opeisten toen zij nog niet aan de macht waren.

Tegenwoordig zijn neonazi's al evenzeer van mening dat zij in hun vrijheid van meningsuiting worden beperkt, omdat Twitter en YouTube hun accounts verwijderden[4]. De neonazi's menen echter dat niet-blanken geen vrijheid van meningsuiting mogen hebben, vaak spreken zij hierover als: "het bestrijden van anti-blanke geluiden". Ook eisen zij een verbod op Gay Prides en moderne kunst, met gebruikmaking van klassieke nazistische termen als "degeneratie" en "ontaarde kunst". Het is dan ook duidelijk dat het, mochten deze mensen aan de macht komen, net zoals in 1933 snel afgelopen is met de

vrijheid van meningsuiting. Over deze paradox van tolerantie heeft de Oostenrijks-Britse filosoof **Karl Popper** (1902-1994) al geschreven in zijn boek *De open samenleving en haar vijanden* (1945), namelijk dat als we intolerantie tolereren, de tolerantie zal verdwijnen door de intoleranten.

Reactionair totalitarisme

Veel mensen die terugverlangen naar totalitaire systemen waarin één ideologie (nationaal-socialisme, communisme of religieus fundamentalisme) het alleenrecht heeft op uitingen in de samenleving, hebben moeite met nieuwe sociale groepen die zich kunnen manifesteren in de samenleving. In West-Duitsland bijvoorbeeld gastarbeiders en latere immigranten. In Oost-Europa zijn dit bijvoorbeeld feministen, homoseksuelen, lesbiennes en transgenders. Dank zij de mensenrechten die gegarandeerd worden door de plurale samenleving kunnen die hun stem laten horen. Veel mensen die eerder nooit te maken hebben gehad met mensen die openlijk hun geartheid kunnen tonen of een andere levensstijl hebben, schrikken daarvan. Als je bent geïndoctrineerd in een totalitaire samenleving waarin iedereen volgens de propaganda valt onder dezelfde groep namelijk "Ariër" of "Proletariër" en iedereen die afwijkt meteen een vijand is van jouw groep (*Othering* zoals dat heet in de sociologie), dan kan de overgang naar de plurale samenleving even schrikken zijn.

De samenleving heeft dan in grote lijnen twee opties. Ze kan het een paar decennia de tijd geven zodat de nieuwe generaties die opgroeien in de plurale samenleving de voordelen ervan ondervinden. Zoals

Einer allein von 2000 Millionen Menschen der Erde darf in Deutschland nicht reden!

Nazi propaganda uit de jaren 20, gericht tegen het spreekverbod voor Hitler. In de tekst onderin staat: "Één slechts van de twee miljard mensen op aarde mag niet spreken in Duitsland!"

West-Duitsland heeft gedaan, dat uitgegroeid is tot een moderne democratie en rechtsstaat waarin pluralisme hoog in het vaandel staat. De problemen bij de overgang lossen zich dan uiteindelijk vanzelf op en er zal maar een kleine groep mensen overblijven die terug wil naar een totalitaire samenleving. Een andere optie is allengs weer een reactionaire politiek te gaan voeren door terug te grijpen naar een totalitair systeem. Zoals we de afgelopen jaren in Rusland

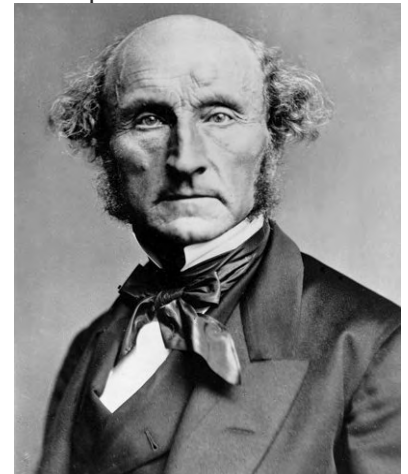
zien en steeds meer ook in Polen en Hongarije. Als regeringen deze reactionaire politiek gaan voeren dan is dat het moment voor de vrijdenkers om op te staan en zich tegen dat beleid te keren. Vrijdenkers verkondigen dan een geluid dat tegen deze orthodoxie ingaat (die een religieuze of een politieke orthodoxie kan zijn). Ook wordt een stem gegeven aan deze onderdrukte geluiden via internet of toespraken in landen waar deze geluiden wel welkom zijn. Één van deze landen is naar mijn mening Nederland, het land waar mensen mogen geloven (of niet geloven) wat ze willen. Waar de mensen zelf bepalen welke mening zij verkondigen of op welke politici willen stemmen. Dat is het Nederland dat wij moeten koesteren en beschermen.

The Marketplace of Ideas

Uit het door mij aangehaalde onderzoek blijkt dat Nederlanders minder geneigd zijn om tolerantie te hebben voor mensen met impopulaire meningen, bijvoorbeeld over Zwarte Piet en als mensen die streven naar een republiek "landverraders" worden genoemd[5], gaat het met het vrijdenken de verkeerde kant op.

Door de secularisering in Nederland lopen de kerken leeg en hebben gelovigen veel minder invloed op de maatschappij. Dit is een goed teken, het leidt echter ook tot een verschuiving in de strijd voor het vrijdenken. Waar oorspronkelijk vrijdenkers zich keren tegen religieuze orthodoxie, zal dit in de toekomst steeds meer tegen politieke orthodoxie zijn. Iedere mening, stelling of overtuiging waartegen geen afwijkende mening is toegestaan, bedreigt het vrijdenken.

Het is zoals de Britse filosoof **John Stuart Mill** (1806-1873) al schreef in zijn boek *On Liberty* (1859), dat de plurale samenleving bestaat uit een "Marketplace of ideas", waar de waarheid zegeviert als ideeën vrij en transparant in het publieke domein besproken mogen worden. Als vrijdenker handel ik hier graag naar, nu is het maar te hopen dat wij met ons allen het nut blijven inzien van de plurale samenleving.

[1] Zolang we het maar eens zijn, Nederlanders over de vrijheid van meningsuiting, 2018. Onderzoek gedaan door het College Rechten voor de Mens.

[2] Ik heb al aangetoond in mijn artikel: "Vrijheid van godsdienst in de VS" (De Vrijdenker, 2017-05) dat de interpretatie van de evangelicals inzake vrijheid van godsdienst niet gebaseerd is op de juridische en constitutionele geschiedenis van de VS. Zij gebruiken "vrijheid van godsdienst" vooral als wapen om burgerrechten van homoseksuelen te beperken.

[3] Dit zijn onderzoeken uit 2015 en 2016 toen Trump expliciet zei dat dat hij een "Muslim Ban" wilde. Het presidentieel decreet getekend door president Trump begin

2017, volgens veel critici een *de facto* "Muslim Ban", wordt gesteund door 70% van de evangelicals. [4] Dit argument faalt alleen al omdat de vrijheid van meningsuiting een grondrecht is dat de staat geeft aan haar burgers. Aangezien Twitter of YouTube geen overheid

zijn of deel uitmaken van de overheid heeft de vrijheid van meningsuiting geen betrekking op Twitter of YouTube.

[5] Zoals Gerard Joling deed in 1996 toen het Republikaans Genootschap werd opgericht.

Over radicalisering

Thomas Spickmann

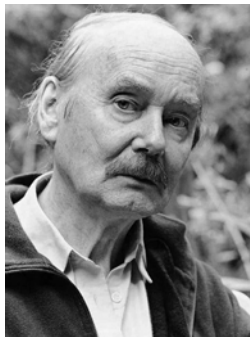
Hierbij reageer ik op het artikel van Anton Mullink uit de laatste uitgave van de Vrijdenker. Hij heeft zich steeds weer aan extreme uitspraken van diverse clubleden geërgerd zodat hij tijdelijk overwoog zijn lidmaatschap op te zeggen. Ik kan mij goed in hem inleven omdat ik zelf ook twee keer om soortgelijke redenen een motivatiedip had. Inmiddels heb ik Anton Mullink ontmoet om met hem uitgebreid over dit onderwerp te praten. In dit artikel wil ik op een paar aandachtspunten ingaan.

Godsdienst

Is de katholieke kerk een criminele organisatie? Zeker niet. In 2000 jaar christendom zijn in de naam van deze religie uiteraard veel misdaden tegen de menselijkheid gepleegd. Vanwege de grote hoeveelheid waren deze geen uitzonderingen.

Religies zijn op onwaarheden gebaseerd zodat andersdenkenden onderdrukt worden omdat zij de machtspositie van religieuze leiders in gevaar kunnen brengen. Maar wat de tegenwoordige katholieke kerk betreft is dit verleden tijd omdat de invloed van het christendom teruggelopen is. Van een criminele organisatie kan alleen sprake zijn als de bijbehorende leden stelselmatig misdrijven plegen. Zolang men dit niet kan aantonen moet men zich van dergelijke stellingen onthouden om zich zelf strafrechtelijk niet in de problemen te brengen.

De Duitse historicus **Karlheinz Deschner** (geboren in 1924, overleden in 2014), die een groot deel van zijn leven aan kritiek op godsdienst wijdde, noemde de katholieke kerk wel ooit de crimineelste organisatie van de wereldgeschiedenis. Met deze uitspraak heb ik minder moeite omdat hij dit duidelijk in een historische context plaatste. Bovendien bedoelde hij niet de gewone christenen, maar de kerkelijke leiders.

Zijn alle gelovigen gek? Dit zijn zij hooguit in de zin van dat zij verkeerde ideeën aanhangen, maar dit schrijf ik onder voorbehoud, want de uitdrukking 'gek' kan in mijn beleving kwetsend overkomen en moet eventueel vervangen worden. Zijn zij leugenaars? Nee, omdat zij niet met opzet onwaarheden verspreiden. Ook deze stelling kan strafrechtelijk problematisch zijn. Men mag niet over iemand iets negatiefs beweren, zon-

der te weten of het klopt, dat zijn reputatie schade kan toebrengen. Een definitief oordeel over bovengenoemde specifieke gevallen zou ik aan een jurist moeten overlaten.

Veganisme

De Duitse evolutionair humanistische Giordano Bruno Stichting heeft een paar jaar geleden het 'Great ape project' nieuw leven ingeblazen dat ooit door Peter Singer en **Paola Cavalieri** geïnitieerd was.

Bedoeling is om aan mensapen vanwege hun soortgelijkheid aan onze species bepaalde grondrechten (geen mensenrechten in het algemeen) toe te kennen, bijvoorbeeld dat men ze niet mag doden of gevangen houden zoals in dierentuinen. Dit is een pragmatische aanpak waarmee men op den duur de situatie van alle dieren wil verbeteren, vooral in de intensieve veehouderij. Daarom is in deze context in 2013 de ethiekprijs van bovengenoemde organisatie aan Paola Cavalieri en Peter Singer uitgereikt. Dit gebeurde ondanks de commotie om problematische uitspraken die hij in de loop der tijd gedaan had en die discutabel zijn.

In Duitse atheïstisch-humanistische kringen zijn er een aantal overtuigde aanhangers van het veganisme omdat zij vinden dat dit in het belang van dieren de enige verantwoorde manier om zich te voeden is. Maar leden van de Giordano Bruno Stichting benadrukken dat de aanleiding niet een moraal in de zin van goed en kwaad moet zijn (typisch verschijnsel in alle religies), maar een ethiek van verstandig en onverstandig. Zij omschrijven vleeseters expres niet met diverse kwetsende uitdrukkingen (die wij af en toe binnen onze club tegengekomen zijn) omdat zij zich ervan bewust zijn dat dit averechts werkt. Een evolutionair humanistische houding betekent een onvoorwaardelijke inzet voor secularisme en mensenrechten. De mens wordt echter niet meer als 'kroon der schepping' gezien (zoals in de bijbel staat). In plaats daarvan wordt benadrukt dat wij maar afstammelingen van apen zijn zodat wij ook voor de rechten van alle die-

ren moeten strijden omdat zij net zoals wij kunnen voelen en lijden. Dit is het verschil t.o.v. het klassieke humanisme.

Mijn eigen beleving

In het verleden heb ik herhaaldelijk van ernstige conflicten met of binnen het bestuur van onze vereniging kennis moeten nemen. Daarnaast ben ik aanvallen op enkele personen of hele groepen tegengekomen. Discussies leid-

den soms tot ruzie, deels zelfs tot onfatsoenlijk taalgebruik. Dit doet mij over de welwillendheid van sommige leden twijfelen. Zulke verschijnselen ondermijnen onze club. Het doet steeds weer mensen de vereniging verlaten, en wij kunnen geen nieuwe leden werven. Ik wil hier niet speciaal op enkele incidenten ingaan. Hoe wij met dit probleem moeten omgaan is een onderwerp voor een bestuursvergadering.

Discriminatie

Hans Klein

Veel zaken zijn min of meer erfelijk. “De baby heeft de neus van zijn vader” (overigens is het aan te bevelen om als je bij kraambezoek iets vriendelijks wilt zeggen, altijd naar de moeder te verwijzen)
Zoiets is natuurlijk, vroeg of later, vaak aan te wijzen. Bij karaktertrekken soms ook, maar minder eenvoudig. Verder is er vaak te discussiëren over omgevings/opvoedingsinvloed. Ik wil het hebben over ethische/morele zaken.

Lang geleden kondigde **Wouter Buikhuisen** (werkzaam aan de universiteit in Leiden) aan dat hij een onderzoek wilde beginnen naar mogelijke erfelijke factoren bij misdadigheid. Het is er toen niet van gekomen daar vooral Hugo Brandt Corstius (HBC) hem op een ongelooflijk krachtige manier zwart begon te maken. HBC was daar goed in en ging zo tekeer dat Buikhuisen ervan afzag en (in arren moede?) zich bezig ging houden met handel in antiek.

Het kwam erop neer dat zelfs het opperen van de mogelijkheid dat zo'n verband bestaat slecht is, ja, verboden zou moeten worden. Dit is volgens mij zeer onwetenschappelijk en herinnert bijvoorbeeld eraan dat in de zestiende eeuw het verkondigen van de aardeomloop om de zon zou kunnen leiden tot de dood op de brandstapel

(zie het artikel onlangs in De Vrijdenker over Giordano Bruno).

Natuurlijk mag je nooit – zelfs als een misdadige karaktertrek enigmatische erfelijk zou kunnen zijn (ik durf dit als mogelijkheid te opperen; HBC leeft niet meer) – een nakomeling van een crimineel bij voorbaat argwanend bekijken; laat dit duidelijk zijn. Het gaat mij alleen om het onwetenschappelijke van het bij voorbaat uitsluiten van een verband omdat dit discriminatie (het woord waar het mij om gaat in dit stukje) zou zijn, terwijl niemand boos wordt als er iets gezegd wordt in de trant van “hij is precies zijn vader” als het gaat om de manier van eten bijvoorbeeld.

Laat het overigens duidelijk zijn dat een aanleg iemand niet op een bepaalde levensloop vastlegt. Er zal, neem ik aan, altijd wisselwerking zijn tussen (erfelijke) aanleg en omgeving: opvoeding etc.

Over discriminatie dus:

Ik wil – een aanlegafwijking? (in de wiskunde is de discriminant belangrijk bij tweedegraads vergelijkingen) – eerst erop wijzen dat “discriminatie” een neutraal woord is voor “verschil maken”. Voor sommige leerlingen een openbaring, vandaar deze uitleg. Dit komt ook tot uiting in de uitdrukking “positieve discriminatie”, die men nogal eens hoort, speciaal waar het gaat om achterstelling van vrouwen in bepaalde omstandigheden. Mijn probleem is dat positieve discriminatie automatisch vergezeld gaat van negatieve discriminatie.

In de laatste tijd is positieve discriminatie, ook genaamd voorkeursbehandeling, nogal eens in het nieuws. Het begon bij een aankondiging van het bestuur van de universiteit van Eindhoven om bij bepaalde functies een tijdje alleen vrouwen te laten solliciteren. Mijn vraag is kort en goed: moeten mannen eronder lijden dat, naar men zegt, in het verleden vrouwen geweerd werden. De boosdoeners zijn immers niet de mannen die nu in zo'n betrekking geïnteresseerd zijn. (Een zeer sterk voorbeeld is te vinden in het Christelijk geloof: omdat Adam, ondanks het verbod van God van de vrucht van de boom van de kennis van goed en kwaad at (wat is daar trouwens op tegen, zulke kennis lijkt mij waardevol?) zijn alle mensen behept met de erfzonde, zodat zij ongedoopt niet in de hemel kunnen komen.)

Als je al van "boosdoeners" kunt spreken, dan zijn het niet de mannen die nu willen solliciteren. Deze mannen worden dus benadeeld, daar helpt geen redeneren tegen.

Het argument voor positieve discriminatie is ongeveer als volgt: 1. er is een misstand en 2. die misstand gaat niet vanzelf over. Nu hebben we dus twee zaken die beide fout zijn en het argument bij de "positieve discriminatoren" is dat de voorkeursbehandeling (helaas) voor moet gaan, tot er een evenwicht zal zijn bereikt. Dit lijkt een redenering die in sommiger ogen de beste is; er zijn echter enige problemen mee. Ik heb vroeger geleerd dat je nooit kwaad met kwaad moet vergelden en de negatieve discriminatie, die immers automatisch optreedt bij positieve discriminatie, is een kwaad.

Ten eerste: wanneer is het evenwicht bereikt? Precies 50/50 lijkt wat star, want dan zou je bij elke vacature weer discriminatie krijgen.

Ten tweede: wie bepaalt dat een zeker evenwicht is bereikt? Daarover valt eindeloos te praten.

Ik ben bang dat men hierover zal blijven twisten. Daarom is mijn idee: zie af van "positieve" discriminatie en probeer te bereiken dat vanaf nu(!) bij aanstellingen de meest geschikte kandidaat wordt gekozen en vooral: verlang duidelijke motivering.

INGEZONDEN MEDEDELING

Atheïsmedag 2019 van het Atheïstisch Verbond

De atheïsmedag is op **zondag 3 november in stadskasteel Oudaen, Couwenhovezaal, Oudegracht 99, Utrecht.**

Niet alleen leden van het Atheïstisch Verbond, maar ook andere belangstellenden zijn welkom.

De entreprijs is in de voorverkoop 12,50 euro voor leden, 17,50 euro voor niet-leden.

Aan de zaal is dit 15 euro voor leden, 20 euro voor niet-leden tegen contante betaling.

Tickets bestellen kan binnenkort via de website van het AV.

Tijden: **13.00 uur zaal open, 13.30 uur aanvang**, ongeveer 17.00 uur einde van het programma. Daarna naperen in Grand Café in de voormalige ridderzaal van Oudaen. Koffie en thee in de zaal zijn gratis; drankjes in het café niet, hier kan met pinpas betaald worden. Koffie en thee in de zaal zijn gratis; drankjes in het café niet, hier kan met pinpas betaald worden.

Programma:

- Inleiding door Kees Hiddinga, voorzitter van het Atheïstisch Verbond over (voor)rechten van religies en gelovigen.
- Lezing door Jan-Willem Nienhuys (skepticus, religiekriticus en vrijdenker, dus atheïst) over Macht en religie. Alle voorrechten van religie zijn overblijfsels van de vrijwel onbepaalde macht waarvan de religie zich in het verleden heeft meester gemaakt.
- Lezing door een bestuurslid van het Atheïstisch Platform Vlaanderen over rechten van gelovigen en over atheïsme in België.
- Pauze met een boekenmarkt. Boeken over atheïsme kunnen gekocht worden tegen contante betaling
- Een bijzonder optreden van Bart Collard (schrijver, o.m. op The Post Online, en entertainer) "mentalist show, mind reading for atheists".
- De huldiging van de atheïst van het jaar 2019. (De naam wordt niet van tevoren bekend gemaakt.)
- Een optreden van Floris van den Berg (filosoof, schrijver, onze atheïst van het vorig jaar) "Atheism rocks".

Terzijde

Column van **Sicco Polders**

De monarchie

De koning en zijn eega verdienen tezamen 1,3 miljoen netto. Daarbovenop komt een vergoeding van bijna 6 miljoen voor te maken kosten. Prinses Beatrix heeft een inkomen van meer dan 5 ton per jaar. Prinses Amalia krijgt op haar achttiende een loon (?) van 1,5 miljoen, waarvan ze 2,5 ton naar eigen wens mag besteden. Deze grondwettelijke uitkeringen zijn onbelast. De looneis van de FNV is 5%, maar als er na onderhandeling de helft van overblijft, mag werkend Nederland blij zijn. De totale jaarlijkse uitgaven aan de koninklijke familie bedragen 44,4 miljoen.

In tegenstelling tot de meeste Nederlanders draag ik de familie geen warm hart toe. Die goeie, ietwat simpele Willem-Alexander heeft niets te melden en staat het liefst hossend en juichend op een of andere sporttribune. En dan dat stompzinnige gelach van Maxima, die haar familietaak goed heeft volbracht met het op de wereld zetten van drie hoogblonde kinderen en hen te laten dopen in de

Protestantse kerk. Zelf blijft ze trouwens overtuigd Rooms-Katholiek. Ook geen aanbeveling. Maar afgezien van deze persoonlijke afkeer zijn er gewoon goede argumenten om de monarchie af te schaffen. Maxima kan dan weer gaan werken bij een of andere grote boevenbank of haar goed bedoelde werk voor microkredieten voort-

zetten waarvoor ze nu al tienmaal per jaar ergens naar toe vliegt. En Willem... tja, die kan eens wat zinnigs gaan doen met zijn cursus watermanagement.

Erfopvolging is niet meer van deze tijd. Een machtige, onschendbare positie bekleden die royaal wordt beloond alleen op basis van 'kind zijn van' strookt niet met de moderne democratie en al helemaal niet met een open samenleving waar alle instituties

moeten openstaan voor kritiek. Daarbij komt dat Artikel 1 van onze grondwet aangeeft dat iedereen gelijk moet worden behandeld, maar leden van het koningshuis genieten een voorkeursbehandeling.

Voorstanders zeggen dat de monarchie de saamhorigheid bevordert. Maar het opstrijken van hoge, belastingvrije salarissen en zonder blikken of blozen spreken van gemeenschapszin en solidariteit is ongeloofwaardig. Een gevoel van saamhorigheid ontstaat vooral door het spreken van een gemeenschappelijke taal, het betalen van dezelfde belastingen, het onderhevig zijn aan dezelfde wetten, het delen van een geschiedenis en het vereren van dezelfde nationale helden. Daar hebben we geen monarchie voor nodig.

Versterken ze dan niet onze nationale identiteit? Dat gold ook voor het nationaal-socialisme in Duitsland toentertijd, wellicht dat daarom prins Bernard zich ertoe aangetrokken voelde. Trouwens, wat is die nationale identiteit dan? De geschiedenis van de koninklijke familie is in ieder geval niet iets om trots op te zijn, van koppensneller prins Maurits tot aan de affaire Lockheed.

En Koningsdag dan? Ach, voor wie dat gaat missen, houden we toch een feestdag die samenvalt met de heuglijke dag van de officiële afschaffing van de monarchie. Dat met het verdwijnen van het koningshuis mensen een sprookje wordt ontnomen is net als in het geval van religie een goede zaak. Als ze zichzelf serieus nemen laten ze zich niet in de luren leggen door die peperdure poppenkast en holle koningsretoriek.

DE AUTEURS VAN DIT NUMMER

(alfabetisch)

René van Elst (Amsterdam 1950) is gepensioneerd Human Resources-medewerker, studeerde sociologie en (deels) rechten, was hoofd- en eindredacteur en opmaker van De Vrijdenker (2014-2018), thans eindredacteur; donateur van Skepsis.

Raymond van Es (Hendrik Ido Ambacht 1967) heeft filosofie gestudeerd en is hoofdredacteur van De Vrijdenker. Daarnaast is hij medeorganisator van de Haagse Verlichtingsborrel en vrijwilliger bij het Spinozahuis.

Anton van Hooff (Den Haag 1943) is klassiek historicus te Nijmegen, redactielid van De Vrijdenker en oud-voorzitter van De Vrije Gedachte.

Maarten Gorter (Amstelveen 1994) is redacteur van de Vrijdenker, is autodidactisch student op het gebied van geschiedenis en politiek, is actief in de Vereniging Historisch Amstelveen en ondersteunt activiteiten voor ouderen met dementie.

Hans Klein (84) is gewezen leraar wiskunde, muzikiefhebber en donateur van Skepsis.

Bram van der Lek (Delft 1931 – Dieren 2013) was een Nederlands politicus. Namens de Pacifistisch Socialistische Partij (PSP) was hij lid van de Tweede Kamer, de Eerste Kamer en het Europees Parlement. Ook was hij enige tijd voorzitter van de Vereniging Milieudefensie.

Jacques Nas (Breda, 1943) studeerde sociologie te Nijmegen en werkte als beleidsmedewerker op het ministerie van Sociale Zaken op veel verschillende beleidsterreinen

Enno Nuy (Aerd 1950) is ondernemer en oud-hoofdredacteur van De Vrijdenker.

Sicco Polders (1966) is filosoof en (sinds 2018) redacteur van De Vrijdenker. Hij geeft colleges, onder meer voor de Universiteit van Amsterdam, op het gebied van ethiek en wetenschapsfilosofie. Hij is een bewonderaar van Montaigne, Kant, Schopenhauer en Nietzsche. In juni 2018 is zijn essaybundel *Met Montaigne in het achterhoofd* verschenen.

Thomas Spickmann (Aken 1973) is constructeur en redacteur van De Vrijdenker.

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS

Uw bijdragen aan dit blad worden zeer gewaardeerd. Wij verzoeken u om bij het aanleveren met de volgende informatie en aanwijzingen rekening te houden.

- Bijdragen aan het blad worden – in verzorgd, leesbaar Nederlands – in digitale vorm aangeboden aan de hoofdredacteur op het email-adres van de Redactie.
- Als auteur bent u zelf verantwoordelijk voor de inhoud van uw werk. Buiten die verantwoordelijkheid vallen door de Redactie in het werk aangebrachte correcties.
- De Redactie noch de vereniging De Vrije Gedachte (DVG) is aansprakelijk voor plagiaat, auteursrechtenschending etc., gepleegd door auteurs.
- Het copyright op een geplaatste bijdrage blijft berusten bij de auteur; DVG is echter gerechtigd de bijdrage geheel of gedeeltelijk opnieuw te plaatsen, hetzij in het blad hetzij in een bloemlezing in boekvorm.
- U verstrekt over/van uzelf enige personalia en een portretfoto die bij het werk kunnen worden afgedrukt als het om een publicatie van enige omvang gaat.
- In overleg met de Redactie kan een bijdrage desgewenst onder pseudoniem worden gepubliceerd; anonieme bijdragen worden echter niet geaccepteerd. De auteur moet voor de hoofdredacteur bereikbaar zijn.

- Wij gaan ervan uit dat een artikel niet veel langer is dan 3000 woorden en een boekbespreking die niet diep op thema's uit het boek ingaat niet veel langer dan 1500 woorden.
  - Veronderstel niet te veel voorkennis bij de lezers; vermijd technische/geleerde termen of leg ze uit.
  - A.u.b. niet te veel noten; alleen eindnoten.
  - Vertaal niet-Nederlandstalige teksten/citaten.
  - Zorg voor een sprekende titel, die te maken heeft met het onderwerp, en voor bijpassende sub-onderwerpen met tussenkopjes.
  - Een mini-samenvatting, waarin ook de belangrijkste trefwoorden voorkomen, wordt op prijs gesteld.
  - Noem het hoofdonderwerp in het begin en schrijf de rest ter ondersteuning van dit onderwerp, zodat de lezer de argumentatie / illustratie en de weg naar de eventuele conclusie kan volgen.
  - Spring niet via vrije associaties van de hak op de tak en haal geen dingen erbij die niet met het hoofdonderwerp te maken hebben, waardoor de lezer de weg kan kwijtraken.
  - Vindt u dat een uitweiding belangrijk is ter illustratie van het hoofdthema, leg dan uit hoe.
  - Lees uw stuk zelf goed na; controleer de zinsbouw en spelling, in het bijzonder van de genoemde namen.
- Onze dank voor uw medewerking!

De Redactie

De Vrije Gedachte

Doelstelling van De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' stelt zich ten doel: het bevorderen van het vrijdenken. Het vrijdenken is een atheïstisch-humanistische levenshouding gekenmerkt door:

- Rationeel denken en onderzoeken van de werkelijkheid, daarbij strevend naar:
  - bevrijding van dogmatisme, vooroordeel en onwetenschappelijke houding,
  - vasthouden aan principes van toetsing en bewijsvoering.
- Moreel handelen vanuit het besef van:
  - eigen verantwoordelijkheid voor gedachten en daden,
  - menselijke waarde,
  - solidariteit met de medemens, de natuur en het milieu,
  - de eindigheid en onherhaalbaarheid van elk individueel leven.

Een vereniging ontleent bestaansrecht aan haar doelstellingen en aan haar ledental. Veel doelstellingen kunnen worden bereikt bij voldoende aantallen (actieve) leden. Opkomen voor de situatie van mensen met een atheïstisch-humanistische levenshouding is erg actueel. In de komende periode wil 'De Vrije Gedachte' graag nieuwe activiteiten organiseren, ook in de regio's, en meer voor het voetlicht treden. Dit vergt creativiteit, tijd en energie van het bestuur, meer vrijwilligersinzet en een financiële impuls. U kunt hierbij helpen.

Steun De Vrije Gedachte!

Vindt u ook dat de vereniging op de kaart van levensbeschouwelijk Nederland thuishoort? Wilt u ook dat de vereniging nieuwe activiteiten organiseert? Steun dan de vereniging!

U kunt de vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' steunen door:

- mee te doen bij activiteiten en uw mening te geven,
- als vrijwilliger te helpen bij de organisatie van activiteiten, of door een plaatselijke of regionale kring te starten,
- ingezonden brieven te sturen aan kranten en uzelf daarin expliciet als vrijdenker te benoemen,
- geld te schenken aan de vereniging of een legaat na te laten. U kunt hierover vrijblijvend een informatief gesprek voeren en u daarvoor aanmelden via ons mailadres (zie onder),
- andere belangstellenden te attenderen op de activiteiten van de vereniging,
- te reageren op publicaties e.d. van 'De Vrije Gedachte',
- lid te worden van vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' (zie het informatiekader in dit blad),
- abonnee te worden van het blad 'De Vrijdenker' (zie het Colofon van dit blad).

Heeft u vragen of ideeën? Het bestuur hoort ze graag! Of wilt u praten over nalaten of schenken? Neem contact op via info@devrijgedachte.nl; voor andere contactmogelijkheden zie het informatiekader in dit blad.

Bezoek onze website
devrijgedachte.nl
en onze Facebook-pagina
'De Vrije Gedachte'

Het driekleurig viooltje is sinds de 19de eeuw het internationale symbool van de vrijdenkerij. Dit bloempje heeft in het Frans de naam *pensée*, die gedachte betekent. De bloem heeft deze naam gekregen omdat de vorm ervan op die van een menselijk gezicht zou lijken en omdat de bloem in augustus vooroverbuigt alsof hij diep in gedachten is. *La libre pensée*, een term die Victor Hugo in 1850 geïntroduceerd zou hebben, betekent letterlijk de vrije gedachte en is de Franse benaming voor het vrijdenken. (Bron: wikipedia.org.)

Een kleine collectie Constandse

strikte scheiding tussen kerk en staat – weren van indoctrinatie uit opvoeding en onderwijs – bevorderen van een kritisch onderzoekende, wetenschappelijke houding – ontmaskeren van religie, pseudo-wetenschap en andere waanvoorstellingen – vrijheid van expressie – respect voor de waardigheid van de mens als wezen met een eindig en eenmalig bestaan – erkenning van het volledige zelfbeschikkingsrecht van de mens over eigen lijf en leden